

Verslag Studiedag COR – FKR

25 september 2019

1. Opening

De heer Peters opent de vergadering en heet de aanwezigen als volgt welkom.

Geachte zusters, broeders, paters, dames en heren, hartelijk welkom op onze jaarlijkse themadag. Fijn dat u met dit respectabele aantal gehoor heeft willen geven aan onze uitnodiging. Helaas is er op het laatste moment een aantal afmeldingen ontvangen; er heerst een zomergriepje. Een bijzondere themadag, waar ik wat gemengde gevoelens bij heb. Blij met de opkomst, zoals ik al zei. Maar bij binnenkomst vanochtend miste ik al direct iemand, br. Leonardo van Dijk, altijd één van de eerst aanwezigen. Wij moeten hem hier achter de tafel op het podium missen. Daar bereidde hij zijn altijd bijzondere dagsluiting voor. Maar ik ben ervan overtuigd, dat hij ergens toch ook weer waakt over het welslagen van deze dag. Br. Leonardo in gedachten ben je bij ons, met jouw sympathieke blik en misschien met de jouw kenmerkende opgeheven vinger, omdat jij – en dat hoop ik – ook vandaag weer wat opmerkelijks hoort. Dat is immers ons doel, dat u vandaag opmerkelijke dingen hoort, niet alleen van de inleiders, maar ook van elkaar. Zodat u zich weer gesterkt voelt in de uitvoering van uw belangrijke werk ten dienste van alle leden van de religieuze instituten.

Een tweede gevoel van weemoed, die ik bij deze themadag heb, is, dat het de laatste is in zijn soort. Ooit, ik weet niet meer hoe lang geleden, zijn wij als Commissie Ouderenzorg Religieuzen (COR) begonnen met themadagen. Ik denk zo'n beetje, toen de Vereniging Ouderenzorg Religieuzen (VOR) weer COR werd en we van VOR-ledenvergaderingen konden afstappen. In de laatste vier jaren doen we dat als COR gezamenlijk met de FKR. Maar zoals u weet houden COR en FKR op te bestaan. Beide commissies gaan op in de commissie Beheer en Bestuur. Of er nog themadagen komen zoals deze is aan de nieuwe commissie. En laten we wel zijn, aan u leden van de KNR. Het is aan u om aan te geven welke onderwerpen anders dan in regionaal overleg, respectievelijk in uw algemene ledenvergaderingen aan de orde moeten komen en bijvoorbeeld in een bijeenkomst als deze. Daarbij heeft het bureau van de KNR natuurlijk ook een signalerende functie.

De themadag van vandaag heeft als titel 'Wonen met zorg nu en in de toekomst'. Ongetwijfeld is bij het zien van deze uitnodiging en het lezen van het thema bij velen van u de vraag opgekomen: Hoezo.....en in de toekomst? Bijna alle religieuze instituten in Nederland zitten in de voltooiingsfase, dus zoveel toekomst is er niet meer, zult u gedacht hebben. Maar, zeg ik dan, zolang een religieus instituut nog leden heeft, is er een toekomst. Al praten we over een beperkt aantal jaren. Bovendien zitten aan die voltooiingsfase veel aspecten, zie het bruikbare Draaiboek Voltooiing van Tom Boesten, onderwerpen waaraan u als religieus instituut aandacht zou moeten besteden en waaruit afhankelijk van uw eigen situatie ook toekomstige acties kunnen volgen. Daar is geen ontbreken aan, ook al wens ik iedereen nog zo veel mogelijk een zorgeloze oude dag. Echter, helemaal zorgeloos bestaat niet, als je nog een klein beetje zeggenschap over de kwaliteit van je eigen leven, c.q. gemeenschapsleven wil behouden. In de NRC stond onlangs een artikel, dat met name hoog opgeleide ouderen zich slecht voorbereiden op hun oude dag. Ik denk dat dat zo is en ik vind het niet verstandig, zoals u uit mijn eerdere opmerking kunt begrijpen. Op grond van jarenlange ervaring in de ouderenzorg, ben ik van mening dat je bijtijds moet nadenken over de mogelijke situatie waarin je afhankelijk wordt van hulpmiddelen en (mantel)zorg. Daarop moet je anticiperen, als je enig behoud van zelfstandigheid nastreeft.

Omdat en ook dat is ook mijn ervaring, we er niet zondermeer van uit mogen gaan, dat de overheid alle problemen behorende bij de vergrijzing oplost. Die overheid zag die problematiek al in de jaren tachtig van de vorige eeuw aankomen. Er is toen wel sprake geweest van een soort delta-plan voor de te verwachten demografische ontwikkeling en de vergrijzing van Nederland, maar het is er helaas nooit van gekomen. Volgens mij zijn de huidige schaarste op de arbeidsmarkt en

*) de PowerPoint presentaties zijn te vinden onder 'studiedagen' op www.knr.nl

de pensioenproblematiek daar het gevolg van. Geen deltaplan, wel hebben gemeenten en zorginstellingen in de afgelopen jaren een stortvloed van wetten en regels over zich heen gekregen, om de kosten te kunnen beheersen en kwaliteit van zorg te behouden. En opnieuw moet ik uit de troonrede begrijpen dat het kabinet vanwege de toenemende behoefte de contouren voor de toekomstige (ouderen)zorg gaat schetsen. En zo stond er in de VK gisteren: er komt een taskforce die zich gaat bezighouden met de te verwachten stijging van het aantal ouderen. Ze richten zich onder meer op zorg en huisvesting. Wordt men in Nederland niet alleen ouder en grijzer, maar ook wijzer? Ik hoop maar, dat er meer dan voorheen gekeken wordt naar de specifieke vraag en de grootste behoeften en dat men nadenkt over integrale oplossingen te bereiken door intensieve samenwerking van alle betrokkenen: zoals zorgvragers, vrijwilligers, mantelzorgers, zorgprofessionals, gemeenten, landelijke overheid. Voor zover dat in het verleden wél gebeurde, waren het uiteindelijk toch de kosten, die leidden tot onverantwoorde kortingen, schraalhans heeft nog al eens in dat opzicht keukenmeester gespeeld. En mag ik voor deze laatste keer nog een keer mijn stokpaardje berijden: beleidsmakers het gaat om aandacht, aandacht en nog eens aandacht voor de hulpbehoevende oudere en dat is niet te regisseren. Ik voeg daar nog het bijvoeglijk naamwoord menslievend aan toe, voor religieuzen een bekende term.

Terug naar het thema en de specifieke doelgroep van religieuzen. In tegenstelling tot ouderen in zijn algemeenheid en de overheid, bent u als religieuze instituten, althans daar ga ik nog steeds van uit, wel degelijk bezig zich voor te bereiden op de oude dag, al decennia lang. Ik heb dat als lid van de COR sinds de oprichting immers van dichtbij meegemaakt. Zowel als individueel religieus instituut in uw kapittels, waarin qua beleid terug- en vooruitgekeken werd en wordt. Maar ook in KNR-verband. Aanvankelijk in de jaren tachtig ging het binnen de COR en VOR voornamelijk om de wettelijke voorzieningen. Voorzieningen, waar hulpbehoevende leden van de religieuze instituten noodzakelijkerwijs moesten worden verzorgd. Over de wettelijke regelingen die er waren respectievelijk die er moesten komen om dat mogelijk te maken. Omdat u behoorde tot de voorzieningen met een bijzondere functie, gericht op specifieke doelgroepen. Op enig moment, na de afschaffing van de Wet op de Bejaardenorden en de overgang naar financiering van de ouderenzorg uit de AWBZ, zijn de ouderenzorgvoorzieningen van religieuzen gaan behoren tot de grote groep van ouderenzorginstellingen. Het is vanaf dat moment steeds moeilijker geworden om aandacht te krijgen voor de specifieke problemen waar ouderenzorginstellingen voor religieuzen, respectievelijk oudere religieuzen mee te maken krijgen. Als voorbeeld noem ik het streven ouderen zo lang mogelijk thuis te laten wonen: het thuis van de religieus is vaak het klooster en de mogelijkheden van mantelzorg door medeleden worden steeds beperkter. Ook religieuzen krijgen, ondanks hoge hulpbehoevendheid minder vaak hoognodige indicaties in het kader van de Wet op de Langdurige Zorg.

De COR is zich daarom vooral de laatste jaren steeds meer bezig gaan houden met de inhoudelijke zorg. Dat heeft u gemerkt aan de nieuwsbrieven, met een nog zeer lezenswaardige inhoud. Ik noem daarbij ook de inmiddels met regelmaat georganiseerde cursussen, gericht op inhoudelijke zorg. Het aantal contactmomenten met stafleden van de KNR over een specifieke 'zorgcasus' is niet toegenomen, eerder afgenomen in de loop der jaren. Wij veronderstellen echter, dat vooral de steeds kleiner wordende religieuze instituten, wel degelijk vragen hebben en/of behoefte hebben aan ondersteuning bij specifieke problematiek die ligt op het gebied van de zorg en het welzijn van hun oudste leden. Tegelijkertijd weten we ook, dat de ouderenzorgproblematiek van religieuze instituten niet op zichzelf staat, maar samenhangt met onder meer de bestuurbaarheid, financiën, de materiële en immateriële zorg en het erfgoed. Kortom met het voltooiingsproces. Voor de commissie beheer en besturen ligt de schone taak daar aandacht aan te besteden.

Ik zei zoeven, dat ik ervan uitging dat de religieuze instituten zich voorbereiden op hun oude dag. Ook dat dat uit meer aspecten bestaat, dan alleen zorg en welzijn. Meer dus dan alleen voldoen aan de zorgplicht die besturen hebben voor hun leden. Dus aan het ingewikkelde voltooiingsproces. Want uit ervaring weet ik dat het zich daarop voorbereiden ingewikkeld is. Bemoeilijkt wordt door de onzichtbare horizon van hoelang zijn we er nog en met welke vitaliteit? Ieder religieus instituut is echter een organisatie, waarvan de afbouw net zo ingewikkeld is als de opbouw. En in tegenstelling met het verleden moet u nadenken over uw eigenbelang. En keuzes maken uit moge-

lijke oplossingen. Een goede analyse van de voor- en nadelen van verschillende mogelijke oplossingen is dan belangrijker dan snelheid. En er kunnen zich ontwikkelingen voordoen, die zo'n proces nog ingewikkelder maken. Denk je als bestuur goede afspraken gemaakt te hebben over bijvoorbeeld zorg en welzijn voor de oudere religieuze leden met een zorgaanbieder, stelt die partij – om wat voor reden dan ook – die afspraak ter discussie. Ik constateer ook dat kapittelafspraken over bestemming van vermogen en/of onroerend goed niet altijd meer waterdicht zijn. Dan is het zaak dat u zich in dat proces terzijde laat staan. En zolang u daar nog zelf voldoende denkkracht voor heeft: blijf erbij betrokken. Houd elkaar als religieuze instituten vast aan elkaar en aan de KNR. Ondanks het feit, dat onafhankelijkheid een groot goed is, is het geen schande dat religieuzen een beroep doen op betrouwbare en deskundige adviseurs. Immers u heeft in het verleden uw diensten bewezen aan anderen die van u afhankelijk waren, denk nu ook aan u zelf.

Ik ga gezien de tijd, terug naar het programma van vandaag. Het is een qua samenstelling gevarieerd programma, maar ook qua opzet. Vanochtend onderwerpen, die uit de koker komen van de FKR. Die staan vooral in het teken van nut en misschien wel noodzaak om juist in die voltooiingsfase meer dan ooit samen te werken. Vanmiddag gaat die van de COR open met meer op de inhoudelijke zorg gerichte onderwerpen, die niet alleen vandaag maar ook in de nabije toekomst een rol zullen spelen. Ik begon mijn inleiding met gevoelens van weemoed. U zou kunnen denken ook hij heeft last van een voltooiingsproces. Dat valt eigenlijk wel mee zou het antwoord zijn als u het mij vraagt. Je kunt – en ik heb dat geloof ik eerder gezegd – voltooiën ook zien als het volop in tooi zetten, mooi afmaken waaraan je begonnen bent en dat kan volgens mij alleen maar voldoening geven. Ik zou afsluitend de psalm 'wat de toekomst bringe moge' kunnen laten horen, maar dat doet onvoldoende recht aan mijn boodschap, want die luidt: de toekomst moet je niet ondergaan, maar maken. Ik wens u een inspirerende dag toe.

2. Gemeenschappelijke belangenbehartiging door het CIO

De heer Peters geeft het woord aan mevrouw Daniëlle Woestenberg. Zij is secretaris van het Interkerkelijke Contact in Overheidszaken (CIO). Mevrouw Woestenberg dankt de heer Peters voor de gelegenheid hier het woord te voeren. Aan de hand van een [PowerPoint](#) presentatie gaat zij in op het werk van het CIO en hoe het CIO de belangen van de religieuze instituten behartigt.

Sheets 1 – 3

- In het CIO werken de kerken samen. De KNR valt onder het Rooms Katholiek Kerkgenootschap in Nederland. De in het CIO verenigde kerken komen uit de Joods-christelijke traditie. Er zijn geen moslim geloofsgemeenschappen aangesloten. Het CIO behartigt de zakelijk belangen van 29 kerken en twee Joodse gemeenschappen uit de Joods-christelijke traditie en hun belangen zijn anders dan die van de moslim geloofsgemeenschappen. Wanneer mogelijk en gewenst wordt wel samengewerkt, maar deze samenwerking blijft ad hoc en zal niet worden geïnstitutionaliseerd. Het CIO heeft een grote en diverse achterban. De achterban is zelfs groter dan die van NOC*NSF. Toch is het CIO bij de overheid veel minder scherp in beeld dan dat soort belangenbehartigende organisaties.
- Het CIO heeft een groot aantal dossiers in behandeling en probeert bij de overheid de belangen van de achterban onder de aandacht te brengen en te waarborgen.
- Voorzitter van het CIO is de heer Jaap Smit. Tot voor kort was dit de heer Wim Deetman. Mevrouw Woestenberg is de secretaris van het CIO. Ze is juriste, theologe en moeder en sinds zes jaar werkzaam bij het CIO. Ze is commissaris bij een aantal publieke instellingen en houdt zich bezig met de complexiteit van zorginstellingen. Ze heeft gemerkt dat de vragen die daar spelen sterk lijken op de vragen van religieuze instituten.
- In de plenaire vergadering zijn afgevaardigden van alle kerkgemeenschappen aanwezig. Er worden vier plenaire vergaderingen per jaar georganiseerd. Het moderamen is verantwoordelijk voor de dagelijkse gang van zaken en vergadert zes keer per jaar. Binnen het CIO is een aantal commissies werkzaam. Tijdens de vergaderingen van het moderamen worden de voorzitters van de commissies bij toerbeurt uitgenodigd.
- De commissies van het CIO zijn:
 - ✓ CIO-Onderwijs

- ✓ CIO-Justitie
- ✓ CIO-Kerkgebouwen
- ✓ CIO-Militair
- ✓ CIO-Geestelijk
- Naast deze vergaderingen worden expertmeetings georganiseerd. In 2018 waren dit meetings over de ANBI en de implementatie van de AVG.

Sheets 4 + 5

- Het CIO is niet zo bekend in de maatschappij. In tegenstelling tot bijvoorbeeld de Raad van Kerken. De RvK doet een theologisch appèl op de samenleving. Het CIO houdt zich voornamelijk bezig met het slijk der aarde. Maar dat slijk is nodig om binnen de maatschappij te kunnen functioneren en te doen wat je belangrijk vindt. Het CIO stelt de kerkgenootschappen in staat om kerk te zijn in Nederland. Het bijzondere karakter van de kerkgenootschappen wordt tegenwoordig niet meer als vanzelfsprekend gezien. De overheid behandelt iedereen gelijk en is niet meer zoals vroeger bekend met de bijzondere achtergronden. Het vergt dus uitleg. Uitleg dat kerkgenootschappen anders werken dan andere organisaties en dus soms een andere behandeling nodig hebben.
- Een voorbeeld hiervan is het ANBI dossier. Na een incident met giften bij de stichting Alpe d'Huzes heeft de overheid besloten dat de directie en uitvoering bij een ANBI gescheiden moeten zijn. Bij de R.K.-kerk is dit echter de normale gang van zaken. Dat zou betekenen dat kerkelijke instellingen geen ANBI status zouden kunnen krijgen. Een onwenselijke situatie. In overleg met de overheid, Belastingdienst en het CIO is daarom een speciaal kerkelijk model ontwikkeld voor kerkelijke ANBI's.
- Het ontwikkelde model gaat uit van 'toezicht op toezicht'. De kerkelijke structuren zijn in kaart gebracht en het toezicht op deze structuren is in een matrix vastgelegd. Aan de Belastingdienst is uitgelegd hoe de controle op de structuren is en hoe het CIO de controle controleert. Hierdoor is een eigen manier van toezicht ontwikkeld en hoeft de Belastingdienst niet zelf alle controles uit te oefenen. Met de Belastingdienst zijn werkafspraken gemaakt en alle kerkelijke ANBI's dienen ieder jaar hun cijfers te publiceren. Uiteraard voert de Belastingdienst wel steekproeven uit om te kijken of de cijfers correct gepubliceerd worden. Wanneer dit niet het geval is zal het groepshoofd dat verantwoordelijk is voor de controle aangesproken worden. Het is een win-win situatie. De kerk valt niet onder de strikte regels van gescheiden bedrijfsvoering en de Belastingdienst hoeft veel minder te controleren.

Sheets 6 – 8

- De overheid werkt zowel voor natuurlijke personen als voor rechtspersonen met unieke nummers. Toen in 2008 de Lehman Brothers bank failliet ging is besloten om een internationaal 20-cijferig nummer toe te kennen aan alle rechtspersonen ter wereld; een Legal Entity Identifier (LEI). In Nederland werd dit nummer aan het KvK nummer gehangen. De meeste religieuze instituten waren echter niet ingeschreven bij de KvK en kregen van hun bank de mededeling dat zij zonder LEI geen beleggingsorders meer mochten uitvoeren. Daarom is aan alle religieuze instituten die dat wensten een LEI-nummer toegekend ondanks dat zij geen inschrijving bij de KvK hadden. Hiervoor is overleg gevoerd door het CIO met de ministers van Binnenlandse Zaken en Economische Zaken en de KvK.
- Een inschrijving bij de KvK blijkt meer en meer noodzakelijk om in het zakelijke verkeer op te kunnen blijven treden. Veel instanties vragen een KvK nummer. Gedacht kan worden aan het overschrijven van een auto bij de RDW, contacten met het UWV via E-herkenning. Iedere rechtspersoon kan E-herkenning aanvragen. Hierdoor is een KvK nummer eigenlijk onmisbaar geworden om als rechtspersoon herkend te worden in de digitale wereld waarin wij leven. Echter, de kerkgenootschappen vragen om begrip voor hun privacy en hun bijzondere positie.
- Daarom is besloten om alle kerkgenootschappen een KvK inschrijving licht toe te kennen. Het is bij deze vorm van inschrijven is het niet nodig de bestuurders te vermelden. Op dit moment wordt gekeken naar de koppeling tussen deze inschrijving en E-herkenning. Normaal gesproken kan aan deze inschrijving alleen E-herkenning niveau 1 gekoppeld

worden; voor instanties als het UWV is E-herkenning niveau 3 noodzakelijk. Er wordt gewerkt aan de koppeling tussen KvK light en E-herkenning 3. Bij E-herkenning niveau 3 komt er iemand naar het religieuze instituut om te checken wie handelingsbevoegd is namens het religieuze instituut. Er zal een formulier opgesteld worden waarin de overste een verklaring afgeeft dat een bepaalde persoon bevoegd is namens het religieuze instituut op te treden in de digitale wereld.

Sheet 9

- In het kader van de anti-witwasrichtlijn is iedere instelling verplicht een UBO aan te wijzen.
- Een UBO is een Ultimate Beneficial Owner; de uiteindelijk belanghebbende. Een instelling is verplicht om de identiteit van een UBO bekend te maken. Een UBO is een natuurlijk persoon die als laatste overblijft en het uiteindelijke vermogen of de zeggenschap hierover krijgt. De UBO's worden in een openbaar register geregistreerd. Er is een standaard formulier beschikbaar om aan de bank door te geven wie de UBO is.

Sheets 10 + 11

- De overheid is er veel aan gelegen om het preventiebeleid seksueel misbruik breed in de samenleving door te voeren. Daarom kunnen kerkgenootschappen die met jongeren c.q. kwetsbare groepen werken en sportverenigingen voor hun medewerkers en vrijwilligers gratis een VOG aanvragen. Voorwaarde is wel dat de instelling die de VOG aanvraagt een eigen preventiebeleid heeft of aanhaakt bij 'Een veilige kerk' of bij het preventiebeleid van de KNR.
- Het CIO verzorgt voorlichtingsbijeenkomsten over preventie seksueel misbruik. Aangesloten organisaties kunnen hiervoor bij het CIO melden waarin zij hieraan deel willen nemen.
- Het CIO heeft een factsheet ontwikkeld met betrekking tot kerk en veiligheid. Hiervoor is samengewerkt met de Nationaal Coördinator Terrorisme en Veiligheid (NCTV). De factsheet is te vinden op de website van het CIO; www.cioweb.nl/kerk-en-veiligheid-2/. Op deze factsheet wordt aangegeven hoe kerken om kunnen gaan met veiligheid; een handleiding voor lokale kerkbesturen. Overigens zijn kerkgebouwen aangewezen als opvanglocatie wanneer er grote incidenten zijn op het gebied van veiligheid.

Sheet 12

- De Algemene Verordening Gegevensbescherming (AVG) geldt ook iedereen en dus ook voor kerkgenootschappen. Gegevens over levensbeschouwelijke identiteit vallen onder de bijzondere persoonsgegevens. Ditzelfde geldt voor medische gegevens. Het is daarom verboden deze gegevens te verwerken tenzij de verwerking met redenen en waarborgen omkleed is.
- Onlangs is een geschil ontstaan in de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt (GKv) van Dordrecht. Een gemeentelid heeft alle van haar bekende gegevens bij de kerkenraad opgevraagd. Deze heeft ze gekregen, maar ze wist dat er in de kerkenraadvergaderingen over haar gesproken is. Ze eiste daarom ook deze delen uit de notulen. De kerkenraad weigerde dat omdat een kerkenraadsvergadering een besloten vergadering is en ook de notulen niet met anderen gedeeld worden. Op die manier wordt de vertrouwelijkheid van de vergadering gewaarborgd. Er was volgens de kerkenraad dus geen sprake van geregistreerde persoonsgegevens, maar het ging om vergaderstukken. De rechtbank gaf de kerkenraad gelijk. Echter, vorige week heeft de rechter in hoger beroep besloten dat er geen algemene vertrouwelijkheid van notulen bestaat. Hetgeen in de vergadering over een persoon besproken en vastgelegd is, zijn persoonsgegevens. Het betreffende gemeentelid heeft het recht op inzage, voorstel tot wijziging en verzoek om verwijdering van deze gegevens. Dit is een zeer verstrekkende uitspraak. Wees dus alert op wat er genotuleerd wordt; het kan opgevraagd worden.

Sheets 13 – 15

- Sinds jaar en dag faciliteert de overheid in de krijgsmacht en de penitentiaire instellingen het verlenen van geestelijke zorg. Voor de zorg bestaat een vergelijkbare structuur.
- Sinds 1 januari 2019 maakt een nieuwe subsidieregeling het mogelijk ook geestelijk verzorgers in de thuissituatie in te zetten. Het CIO heeft minister De Jonge van de noodzaak hiervan weten te overtuigen.
- De uitvoering van deze geestelijke zorg wordt verzorgd door Agora. Zij focussen echter volledig op palliatieve zorg. Het CIO is van mening dat het recht op geestelijke verzorging in de thuissituatie verbreed moet worden tot iedereen boven de 50 jaar.
- De kerken verlenen al heel lang geestelijke zorg in thuissituaties. Dat er nu een subsidie-regeling is kan ervoor zorgen dat hieruit extra inkomsten kunnen worden gegenereerd. De geestelijk verzorger dient wel aan de professionaliseringseisen te voldoen en ingeschreven te zijn bij Vereniging van Geestelijk Verzorgers (VGVZ).
- Mevrouw Woestenberg nodigt de aanwezigen van harte uit voor een tweetal bijeenkomst in het kader van eenzaamheid en ouder worden. Aanmelding kan via de gegevens op de laatste sheet.

De heer Peters dankt mevrouw Woestenberg voor haar toelichting.

De volgende vragen worden gesteld c.q. opmerkingen worden gemaakt:

- *Gevraagd wordt of de rechtszaak over de openbaarheid van de notulen nog een vervolg krijgt.*
Het is nog niet duidelijk of de GKv Dordrecht in hoger beroep gaat. Het kan zijn dat de kerkenraad hiervan afziet vanwege de hoge kosten. Het is echter zo'n vergaande uitspraak dat het wellicht goed is om de zaak uit te procederen tot aan de Hoge Raad. Het CIO zou hierbij behulpzaam kunnen zijn omdat deze uitspraak alle kerkgenootschappen raakt. Op 4 oktober 2019 vergadert het moderamen van het CIO en op 11 oktober 2019 is de plenaire vergadering. Dit onderwerp zal dan zeker besproken worden.
- *Is het verstandig om beleid te maken over de wijze van notuleren? Geldt deze uitspraak voor alle notulen in een organisatie?*
Dat is een mogelijkheid maar voert wel ver. Een organisatie kan besluiten geen namen meer in de notulen op te nemen en casussen te anonimiseren. Echter, hoe groot is de kans dat iemand gebruik gaat maken van dit recht op inzage, wijziging en verwijdering? Dat is een inschatting die iedere organisatie voor zichzelf dient te maken.
- *Is het aanwijzen van een natuurlijk persoon als UBO niet in tegenspraak met de ANBI-status? In de ANBI bepalingen is vastgelegd dat het verboden is dat een natuurlijk persoon belanghebbende is. In de statuten van een religieus instituut is bepaald wie de belanghebbende is. Vaak is dit het generale bestuur in het buitenland en geen aangewezen natuurlijk persoon. Wellicht kan een UBO aangemerkt worden als bevoegde in plaats van begunstigde.*
Dit is inderdaad zo, maar internationaal is dit nou eenmaal zo bepaald. Als een organisatie als Heineken Nederland ophoudt te bestaan gaan de tegoeden over op Heineken internationaal. Maar ook Heineken Nederland is verplicht een natuurlijk persoon aan te wijzen als UBO. Uiteraard krijgt deze persoon de tegoeden niet zelf, maar is verantwoordelijk voor de juiste afhandeling. Ditzelfde geldt voor religieuze instituten. De UBO is verantwoordelijk voor de laatste handelingen in Nederland. Het is symboolwetgeving. Mevrouw Woestenberg adviseert de religieuze instituten zich niet al te veel zorgen te maken over dit onderwerp en gewoon een natuurlijk persoon aan te wijzen en aan de bank door te geven. De banken hebben deze namen nodig voor hun audits door de Autoriteit Financiële Markten (AFM) en zullen deze slechts intern registreren. De ANBI-status komt hierdoor niet in gevaar. Het aanmerken van een UBO als bevoegde in plaats van begunstigde is niet mogelijk vanwege internationale afspraken.

- *Wat betekent de nieuwe subsidieregeling voor geestelijke verzorging in de thuissituatie concreet voor religieuze instituten? Vaak hebben zij zelf pastorale werkers in dienst. Wanneer een geestelijk verzorger die in dienst is bij een religieus instituut een declaratie indient, zou deze vergoeding eigenlijk ten goede moeten komen van het religieuze instituut.*

Er is structureel vijf miljoen per jaar beschikbaar voor geestelijke verzorging in de thuissituatie. Het CIO zou graag zien dat voor de verdeling van deze gelden een onafhankelijk betaalbureau wordt ingeschakeld. Een bureau waar geestelijk verzorgers die aan de voorwaarden voldoen hun factuur kunnen indienen. Om in aanmerking te komen voor een vergoeding dient een geestelijk verzorger ingeschreven te staan bij het kwaliteitsregister en werkelijk actief te zijn als geestelijk verzorger. Het beoogde systeem is nog niet operationeel. Dit komt doordat het ministerie van VWS niet echt bekend is met de geestelijke verzorging die door kerkgenootschappen wordt verleend. Samen met het Humanistisch Verbond wordt gekeken naar mogelijkheden om dit goed op te zetten. Ook zij verlenen veel geestelijke bijstand in thuissituaties en zijn gebaat bij een juiste verdeling van de toegezegde gelden. Voor wat betreft het declareren door bij een religieus instituut in dienst zijnde pastoraal werker is het eenvoudiger om in de generieke regeling mee te doen en de declaratie als ZZP-er in te dienen. Uiteraard kan de geestelijk verzorger vervolgens afspraken maken met zijn of haar werkgever om het ontvangen bedrag ten gunste van het religieuze instituut te laten komen. Wel zal zij dit punt meenemen in de onderhandelingen. Om te kijken of het wellicht mogelijk is om voor deze pastoraal werkers een andere manier van declareren te regelen zodat het bedrag rechtstreeks ten gunste komt van het religieus instituut.

- *Gaat het bij geestelijke verzorging in de thuissituatie alleen om palliatieve zorg? Op dit moment lijkt dit de praktijk te zijn.*

Dit is inderdaad de insteek die Agora op dit moment kiest. Het CIO wil dit echter verbreden naar zorg in de thuissituatie vanaf 50 jaar. In dat geval valt dementiezorg ook onder deze subsidieregeling.

- *Kerkelijke rechtspersonen hebben voor de ANBI een beperkte publicatieplicht. Blijft dit zo of is de verwachting dat er in de toekomst meer gegevens gevraagd gaan worden om de ANBI-status te behouden?*

Op dit moment is er geen reden om aan te nemen dat er een verandering in de publicatieplicht zal komen. De Belastingdienst is tevreden met de gemaakte afspraken en de wijze waarop door kerkgenootschappen gepubliceerd wordt. Ook de afgesproken controle via toezicht op toezicht werkt naar tevredenheid.

De heer Peters dankt mevrouw Woestenberg voor haar bereidheid ook deze vragen te beantwoorden. Hij overhandigt haar een attentie.

3. Samenwerkende Religieuze Teteringen

De heer Peters geeft het woord aan de heer Boesten. De heer Boesten is stafmedewerker Bestuurbaarheid bij de KNR. Aan de hand van een [PowerPoint](#) presentatie gaat hij in op het model van bestuurlijke samenwerking in Teteringen en op de stand van zaken in dit samenwerkingsverband.

Sheets 1 – 3

- Het missiehuis Teteringen is van oorsprong een huis van het Gezelschap van het Goddelijk Woord (SVD). Rond 1970 zijn de SVD-ers gestart met het verlenen van gastvrijheid aan andere religieuze instituten en in de loop van de tijd heeft een aantal andere religieuze instituten zich hier gevestigd.
- Het vastgoed werd verkocht en er werd gestart met het ontwikkelen van het huidige Park Zuiderhout. Achter het oorspronkelijke missiehuis staat nu een heel complex nieuwe gebouwen.

- Enkele instituten die zich vestigden op Park Zuiderhout namen eigen personeel mee. Verder maakte men gebruik van elkaars personeel. Hierdoor groeide een vorm van informele samenwerking.
- Een aantal jaren geleden ontstond de behoefte om deze informele samenwerking meer te stroomlijnen. Dit had vooral te maken met de afnemende krachten van de hogere oversten en het besef dat werkgeverschap echt een vak apart is. Samenwerking zou versnippering voorkomen en de communicatie met Park Zuiderhout verbeteren. Park Zuiderhout had met alle religieuze instituten aparte afspraken en het leek beter dit te stroomlijnen.
- In 2021 lopen de huidige contacten tussen de religieuze instituten en Park Zuiderhout, de eigenaar van de gebouwen en tevens de zorgverlener, af. Een goed moment om samen een nieuwe overeenkomst met Park Zuiderhout aan te gaan. Uiteraard onder de juiste voorwaarden. Park Zuiderhout is er ook gebaat bij één gesprekspartner.

Sheet 4

- De deelnemende instituten zijn:
 - ✓ Gezelschap van het Goddelijk Woord – SVD. De provincie is in twee delen opgesplitst. De oudere leden wonen in Teteringen; de jonge leden wonen verspreid over Nederland en zijn belast met missionaire taken. Ook bestuurlijk zijn deze twee groepen gescheiden zodat de jongeren zich kunnen ontwikkelen en de ouderen een goede en verzorgde oude dag krijgen.
 - ✓ Paters van de Heilige Harten – SS.CC. Een deel van de paters woont al in Teteringen. Voor degenen die nog elders wonen is op termijn plaats.
 - ✓ Benedictijnen St. Paulusabdij – OSB. Alle Benedictijnen uit de voormalige Paulusabdij zijn hier woonachtig.
 - ✓ Missionarissen van Scheut – CICM. Ditzelfde geldt voor alle missionarissen van Scheut.
 - ✓ Missionarissen van de H. Familie – MSF. Een vijftal Missionarissen van de H. Familie woont nog elders. Ook voor hen is op termijn plaats in Teteringen.
 - ✓ Priesters van het H. Hart van Jezus – SCJ. Ditzelfde geldt voor de Priesters van het H. Hart van Jezus. Teteringen zal hun laatste huis zijn. Zij verhuizen in de loop van de tijd groepsgewijs naar Teteringen.

Sheet 5

- Het samenwerkingsmodel wordt ontwikkeld. Er is een overkoepelende stichting opgericht die de relatie onderhoudt met de zes deelnemende religieuze instituten. Uitgangspunten zijn:
 - ✓ De werkorganisatie verleent diensten op het gebied van zorg en welzijn, facilitaire dienstverlening, huisvesting, uitvoering financiële administratie en personeel en organisatie.
 - ✓ Toetreding van andere religieuze instituten is mogelijk.
 - ✓ De rechtsvorm dient flexibiliteit mogelijk te maken.
 - ✓ De participanten dienen voldoende zeggenschap te behouden.
 - ✓ De mogelijkheid dat niet-leden bestuurlijke taken op zich nemen wordt open gehouden. Dit is overigens altijd een spanningsveld.
 - ✓ De stichting dient BTW vrij diensten te kunnen verlenen aan de participanten. Dit uitgangspunt dient nog verder onderzocht te worden.
- Om dit te bereiken is een drietal modellen mogelijk. Het verschil tussen de modellen zit met name in de zeggenschap van de deelnemende instituten:
 - ✓ In het eerste (oranje) model is de zeggenschap van de deelnemende religieuze instituten behoorlijk groot. Ze zitten in het Besturenberaad en vormen samen het bestuur. Voor dit model is wel een behoorlijke mate van bestuurskracht vereist. Dit kan op termijn een probleem worden.
 - ✓ Het tweede (blauwe) model is het andere uiterste. De deelnemende religieuze instituten zijn vertegenwoordigd in de Participantenraad. In de Raad van Toezicht kunnen niet-religieuzen gekozen worden en er is sprake van een zelfstandig be-

stuurder. De zeggenschap van de deelnemende religieuze instituten is in dit model vrij gering.

- ✓ Het derde (groene) model is een mix van model 1 en model 2. De zes deelnemende religieuze instituten zijn vertegenwoordigd in de Participantenraad. Daarnaast opereert een bestuur en een directeur. Dit is het model waar uiteindelijk voor gekozen is.

Sheet 6

- Het gekozen model is afgeleid van een model dat in de Verenigde Staten is ontwikkeld; het Collaborative Government Project. In dit model is de zeggenschap groot, maar de taken kunnen in de loop van de tijd meer en meer toevertrouwd worden aan anderen.
- Ieder religieus instituut kan zelf kiezen op welk moment welke taken overgedragen worden. Het model waarborgt hierin voldoende flexibiliteit.
- De uiteindelijke zeggenschap blijft, via de Participantenraad, bij de religieuze instituten.
- De tijdelijke goederen, het vermogen, blijven bij de religieuze instituten.
- Geïnteresseerde religieuze instituten kunnen aanhaken. Ook hiervoor biedt het model voldoende flexibiliteit.

Sheet 7

- Park Zuiderhout in Teteringen is begonnen als project van de SVD. Zij zagen de bestuurskracht afnemen en zochten naar oplossingen. De SVD had de verantwoordelijkheid voor een groot deel van de mensen die daar werkten. Reden om de overige vijf religieuze instituten te betrekken en het tot een gezamenlijk project en daarmee een gezamenlijke verantwoordelijkheid te maken.
- Besloten werd dit project naar een neutraal terrein te trekken en de KNR werd ingeschakeld. De KNR bewaakt de neutraliteit van het project. Overigens neemt de KNR niet heel veel taken uit handen; de rol is vooral adviserend en toezichhoudend. De KNR bewaakt de belangen van alle religieuze instituten die bij dit project betrokken zijn.
- De KNR leert hier zelf ook veel van en kan deze kennis aanwenden in het advies aan andere religieuze instituten.
- Inmiddels is de Participantenraad opgericht en is er een voorlopig Stichtingsbestuur in functie. Dit bestuur zal op 1 januari 2020 definitief van start gaan. Het proces wordt geleid door een projectmanager. Er wordt nog gezocht naar een directeur. Ten tijde van het maken van dit verslag is duidelijk geworden dat er inmiddels een directeur gevonden is.
- Ieder religieus instituut bepaalt zelf wat er in de stichting wordt opgenomen. Het is wel de bedoeling dat al het personeel uiteindelijk onder de stichting gaat vallen en niet meer in dienst is bij het religieuze instituut.

Sheet 8

- Het is van belang dat de neutraliteit van dit project gewaarborgd wordt. Alle – momenteel – zes religieuze instituten moeten zichzelf als eigenaar van het project herkennen.
- Daarnaast is het van groot belang dat de achterban, de individuele religieuzen, meegenomen worden in het proces. Het is aan de hogere oversten om dat te realiseren. Zij zullen hun medereligieuzen moeten informeren en vooral naar hen moeten luisteren.
- Ook het personeel dient steeds goed en volledig geïnformeerd te worden. Hoe je het ook wendt of keert, het gaat toch om een reorganisatie. Medewerkers krijgen een andere werkgever. Ze komen in dienst bij de stichting en werken formeel niet meer voor het religieuze instituut. Zo'n verandering brengt altijd onzekerheid mee en onzekerheid mag nooit te lang duren. Maar ook teveel veranderingen kunnen averechts werken. Het is zaak hierin een goede balans te vinden. Medewerkers en religieuzen hebben vaak een persoonlijke band opgebouwd en dit kan veranderingen in de weg staan.
- Het contract met de zorginstelling loopt tot 2021. Wanneer dit verlengd wordt zal goed gekeken moeten worden welke bepalingen precies in het nieuwe contract opgenomen dienen te worden.

Sheet 9

De volgende vragen kunnen gesteld worden:

- Is dit model ook op andere plaatsen bruikbaar? Het model zal opgenomen worden in het Draaiboek Voltooiing dat door de KNR ontwikkeld is.
- Kan het model helpen de zorg voor oudere religieuzen op peil te houden? Hoe werkt deze manier van samenwerken en samenleven uit voor de individuele leden van een religieus instituut?
- Kunnen kleine gemeenschappen hier goed bij aansluiten? Hoe makkelijk en haalbaar is het om als nieuwe deelnemer aan te sluiten?

De heer Peters dankt de heer Boesten voor zijn toelichting.

De volgende vragen worden gesteld c.q. opmerkingen worden gemaakt:

- *De heer Jan Spruit (bestuurslid van de Franciscanessen van de H. Elisabeth) is voorzitter van het voorlopig Stichtingsbestuur. Hij is erg tevreden over hoe het proces verloopt. Hij wijst erop dat het niet alleen gaat om de zorg voor de religieuzen te waarborgen, maar ook om het welzijn te waarborgen c.q. te bevorderen. Ook hij heeft gemerkt dat het van groot belang is de achterban nauw te betrekken bij de ontwikkelingen. Daarom verschijnt met regelmaat een nieuwsbulletin waarin alle ontwikkelingen worden gedeeld. Dit helpt de religieuzen om de ontwikkelingen bij te houden en geeft aanleiding hierover met elkaar van gedachten te wisselen.*
- *Wordt er gekozen voor een kerkelijke of een burgerlijke stichting?*
Het wordt een burgerlijke stichting. In het Amerikaanse model is als voorwaarde opgenomen dat de voorzitter van de stichting een religieus is. De achterliggende gedachte is dat deze voorzitter dan ook als Administrator kan optreden voor aangesloten religieuze instituten die geen overste meer kunnen benoemen. Die voorwaarde is niet overgenomen. Het gaat hier puur om een ondersteunende werkorganisatie. De aangesloten religieuze instituten blijven zelfstandig functioneren en maken gebruik van de diensten van de werkorganisatie. Onderwerpen als religiositeit en spiritualiteit zullen niet door de werkorganisatie worden behandeld. Dit soort onderwerpen blijft bij de religieuze instituten en de Participantenraad.
- *Zijn er ook vrouwelijke religieuze instituten die deelnemen of zullen gaan deelnemen.*
Op het terrein zijn de Benedictinessen van het H. Sacrament OSBAP gevestigd. Met hen wordt gesproken over het eventueel aansluiten. Ook de Zusters van de H.H. Harten SS.CC sluiten zich op bepaalde onderdelen aan. De zorg voor het personeel in Nuland en de salarisadministratie is ondergebracht bij de Paters van de Heilige Harten die deelnemen in de stichting. Het gekozen model biedt vele manieren van samenwerken en deelname.
- *Het is mogelijk voor andere religieuze instituten om aan te sluiten. Wellicht hebben zij echter geen behoefte of mogelijkheden om zitting te nemen in de Participantenraad. Is dit mogelijk?*
Dat is inderdaad mogelijk. De inbreng in de Participantenraad is afhankelijk van wat het religieus instituut kan en wil. De Missionarissen van de H. Familie laten hun belangen door een ander religieus instituut behartigen. Op die manier kun je inbreng hebben zonder dat je overvraagd wordt.
- *Wat is het kostenplaatje dat aan deelname verbonden is? Je gaat langdurige verlichtingen aan en het is van belang om de kosten hiervan helder te hebben alvorens een beslissing genomen wordt.*
Er wordt uiteraard jaarlijks een begroting opgesteld. Religieuze instituten die overwegen mee te doen, kunnen over de kosten in gesprek met de stichting. De kosten zullen afhankelijk zijn van de diensten die afgenomen worden. Dit is per religieus instituut verschillend. Maar als een religieus instituut geen middelen heeft, ontstaat er sowieso een probleem. Of ze nu op Park Zuiderhout willen wonen of elders.

- *Is het mogelijk diensten af te nemen zonder dat een religieus instituut er ook daadwerkelijk woont? Bijvoorbeeld administratie en personeelsbeheer?*
Dit hangt af van de vraag en de capaciteit, maar hier staat de stichting zeker voor open.

Vanwege de tijd is de heer Peters genoodzaakt andere vraagstellers te verzoeken hun vragen op een later tijdstip aan de heer Boesten of de heer Spruit te stellen.

4. Gezamenlijk Beleggen

De heer Peters geeft het woord aan de heer Cees Backer. Aan de hand van een [PowerPoint](#) presentatie vertelt hij over dit initiatief van een aantal religieuze instituten.

De heer Backer dankt de KNR dat hij de gelegenheid krijgt om iets te vertellen over gezamenlijk beleggen. Net als de vorige inleiding is er ook bij het vermogensbeheer voor gekozen om dit samen op te zetten. De heer Backer zal iets vertellen over twee initiatieven:

1. Het Beleggingsfonds Religieuze Instituten
2. Het Beleggingsfonds CMC/KNR

Sheets 1 – 4

- Beleggen is tegenwoordig niet meer zo eenvoudig. De tijden zijn veranderd.
- Sparen levert niets meer op. In 2005 lag de spaarrente net onder de 4%; dat was al niet veel. In 2008 is er een opleving te zien. Deze hogere spaarrente was te danken aan de beurscrisis. Daarna is de spaarrente in een glijvlucht naar bijna 0 gedaald.’
- De blauwe lijn geeft de spaarrente op een bepaalde datum; de oranje lijn het gemiddelde over het jaar.
- We betalen nu pas de kosten van de crisis; het rendement op de beleggingen is zeer laag. Het wordt dus tijd om naar Loesje te luisteren en samen te gaan werken.

Sheets 5 – 7

- Het Beleggingsfonds Religieuze Instituten is ontstaan in Teteringen.
- Gestart is met drie deelnemers; op dit moment telt het fonds negen participanten.
- Het Beleggingsfonds Religieuze Instituten bestaat uit twee fondsen:
 - ✓ Vastrentende waarden. Dit zijn obligaties.
 - ✓ Zakelijke waarden. Dit zijn aandelen
- De participanten bepalen zelf hoe de verdeling binnen hun eigen portefeuille is.
- Het bestuur van het Beleggingsfonds Religieuze Instituten bestaat uit deskundigen die door de participanten zijn benoemd. Zij zijn uiteraard deskundig op financieel gebied, maar weten ook hoe de religieuze wereld in elkaar zit.
- De participantenvergadering komt eenmaal per jaar bijeen. Hierin zijn de deelnemende religieuze instituten vertegenwoordigd.
- Het vermogensbeheer is in handen van Van Lanschot Bankiers. Indertijd is gekozen voor UBS, een Zwitserse bank die gespecialiseerd is in vermogensbeheer. UBS is echter overgenomen door Van Lanschot.
- Periodiek wordt de dienstverlening van de vermogensbeheerder geëvalueerd en gekeken of het wellicht beter is om over te stappen naar een andere vermogensbeheerder. Ook wordt gekeken of het beter is om twee vermogensbeheerders in de arm te nemen aangezien het vermogen behoorlijk gegroeid is in de afgelopen jaren. Het werken met twee vermogensbeheerders is voor het bestuur wel meer werk en de vraag is of het waarde toevoegt.
- De controle van de jaarrekening wordt gedaan door een registeraccountant. Indien nodig wordt juridisch advies ingewonnen bij gespecialiseerde advocaten.

- De wet is gewijzigd en het beleggingsfonds dient geregistreerd te worden bij de Autoriteit Financiële Markten (AFM). Dit is een goede zaak; een waarborg dat het fonds binnen de wettelijke grenzen opereert.
- De behaalde rendementen waren afgelopen boekjaar niet hoog. 2018 is een zeer slecht beleggingsjaar geweest.

De volgende vragen worden gesteld:

- *Is het kapitaal dat door de participanten is ingelegd tussentijds vrij op te nemen?*
Dit is inderdaad het geval. Er is maandelijks een moment om (deels) uit te stappen.
- *Bij de AFM zal de juridische status bekend gemaakt moeten worden. Staat er een stichting boven dit fonds?*
De stichting Beleggingsfonds Religieuze Instituten is de juridische eigenaar. Dit zal ook zo bij de AFM geregistreerd worden. De participanten zijn de economische eigenaar.

Sheets 8 – 10

- Het Beleggingsfonds CMC/KNR is bedoeld voor religieuze instituten die in Nederland ophouden te bestaan. Op deze manier kunnen de beleggingen in Nederland behouden worden. Het beleggingsklimaat in Nederland is vaak veiliger dan in de landen waar de religieuze instituten zich vestigen. Bovendien hebben ze in het buitenland soms te maken met familieleden van religieuzen of de lokale bisschop die aankloppen voor een financiële bijdrage.
- Het bestuur van het fonds door KNR en CMC en bestaat uit vrijwilligers. Het bestuur bepaalt de asset-mix omdat er onvoldoende mogelijkheden bestaan om op regelmatige basis contact te onderhouden met de participanten. Ook zijn er wisselingen in de tekeningsbevoegdheid bij de participanten die we goed moeten volgen.
- Het fonds wordt beheerd door twee vermogensbeheerders; ABN AMRO en ING. Jaarlijks wordt de jaarrekening gecontroleerd door een registeraccountant.
- Ook het Beleggingsfonds CMC/KNR wordt geregistreerd bij de AFM.
- Het rendement wordt behaald vanuit een combinatie van vastrentende en zakelijke waarden. Het is de bedoeling om de focus meer naar de zakelijke waarden te verleggen.
- Het fonds is in 2004 gestart. 2018 is het eerste jaar waarin een negatief rendement is gerealiseerd.

Sheets 11 + 12

- Religieuze instituten vinden groen beleggen belangrijker dan resultaat. Er wordt daarom vaak gekozen voor duurzaam beleggen. De vermogensbeheerders zullen hier gehoor aan moeten geven ook al is het rendement misschien lager. Waar beleggen we in? Kunnen we met ons geld de wereld een stukje beter maken? Deze vragen worden eerder gesteld dan de vraag hoe hoog het rendement is.
- Verbeter de wereld, begin met je geld is een slogan die – met een kwinkslag – uitstekend bij de religieuzen past.

De volgende vragen worden gesteld:

- *In hoeverre is het fonds eigenaar van de tijdelijke goederen? Of is er alleen sprake van beheer? En hoe worden winst en verlies over de participanten verdeeld?*
Er wordt onderscheid gemaakt tussen het juridisch en economisch eigendom. Het juridisch eigendom ligt bij de stichting; het economisch eigendom ligt bij de participanten. De verdeling van het rendement is naar rato van de ingelegde bedragen; pondsgewijs.
- *Levert beleggen in goede doelen rendement op?*
Wanneer je je geld weggeeft ben je het kwijt. In plaats daarvan kun je ervoor kiezen te beleggen in microkredieten. In dat geval wordt een microlening verstrekt aan een on-

derneming in een ontwikkelingsland. Dat levert inderdaad een wat lager rendement op. Dit soort beleggingen maakt deel uit van de portefeuille, maar zeker niet het grootste deel. De mix die gekozen wordt tussen duurzaam beleggen en beleggingen gericht op rendement wordt met de participanten besproken.

➤ *Hoe wordt de verhouding vastrentende en zakelijke waarden bepaald?*

Dit verschilt per fonds. Bij het Beleggingsfonds CMC/KNR wordt ongeveer 30% in aandelen belegd. Soms stuurt de vermogensbeheerder wat bij, maar nooit minder dan 20%. Bij het Beleggingsfonds Religieuze Instituten wordt met iedere participant afzonderlijk afgesproken hoe de verhouding is. In dit fonds zijn de participanten leidend.

De heer Peters dankt de heer Backer voor zijn uiteenzetting en overhandigt hem een attentie.

5. Kloosterkracht

De heer Peters geeft het woord aan de heer Greco Idema.

Beste mensen, mijn naam is Greco Idema. Ik ben hoofdredacteur van een aantal grote levensbeschouwelijke websites waaronder:

1. <https://www.nieuwwij.nl/> – een interculturele en interreligieuze website.
2. <https://www.reliwerk.nl/> – de grootste reli-banen-website van Nederland.
3. <http://ongrond.nl/> – een website over contemplatie en mystiek.

Ik ben niet alleen online actief, maar ook werkzaam als reli-ondernemer. Reli-ondernemers zijn mensen die als ondernemers vooral actief zijn in de ‘reli-sector’. Een reli-ondernemer hoeft dus niet zelf gelovig te zijn. Een reli-ondernemer is geen religieuze ondernemer. Vorig jaar heb ik een boek geschreven over de reli-ondernemer met als titel: ‘De reli-ondernemer. Gids voor een heilzame business’.

Ik ben door Jeroen Crajé gevraagd iets te vertellen over KloosterKracht. Als nuchtere gereformeerde man heb ik behoorlijk wat met kloosters. Sinds 2010 organiseer ik met grote regelmaat projecten en activiteiten in kloosters. Bijvoorbeeld interreligieuze jongerenweekenden. Sinds vorig jaar zit ik in de Stuurgroep van de Abdij van Berne. Deze Stuurgroep houdt zich bezig met de toekomstplannen van Berne. Recent was goed nieuws te melden; de provincie Noord-Brabant steunt de toekomstplannen. Deze steun is ook financieel en bedraagt 1,8 miljoen euro. Ik kom niet alleen in kloosters vanwege de kloosterspiritualiteit, maar vooral omdat ik kloosters zie als plekken met een geweldige potentie op veel niveaus. Een ander woord voor potentie is kracht. Vandaar KloosterKracht.

KloosterKracht is een project in ontwikkeling. We zijn er nog niet. Het idee is een paar jaar geleden door mij en een collega ontwikkeld en de komende tijd willen dit project, samen met anderen, verder ontwikkelen. Het project is het stadium van ‘idee’ voorbij. Het wordt steeds serieuzer en ik hoop op kritisch meedenken door u allen. Hoe meer meedenkers, hoe beter. Wat is KloosterKracht? Zoals u weet hebben kloosters het moeilijk. Niet alleen qua aantallen broeders en zusters, maar ook financieel. Wat nu nog te veel gebeurt is dat kloosters proberen de problemen alleen op te lossen. Ze proberen zelf het wiel uit te vinden of lopen vast omdat ze geen idee hebben waar ze moeten beginnen. Het is ook ingewikkeld. Geld was nooit een probleem en nu ineens wel. Tegelijkertijd zijn er in Nederland tienduizenden personen, organisaties en bedrijven die ‘iets’ met kloosters hebben. Politici, directeuren van grote zorginstellingen, onderwijzers, kunstenaars, jongeren. Iedereen kijkt op zijn of haar creatieve of zakelijke manier naar kloosters en zou iets kunnen betekenen. KloosterKracht wil deze enorme groep van belangstellenden in een netwerk koppelen aan concrete vragen van kloosters. Vragen die gaan over geld, vrijwilligers, kennis van complexe zaken, ideeën voor herbestemming enzovoort. Daarnaast wil KloosterKracht de samenwerking tussen kloosters onderling bevorderen. In het op te zetten netwerk zullen ook vele religieuzen zitten.

KloosterKracht wordt een online netwerk. Omdat je online veel sneller veel mensen kunt bereiken die ook nog eens zelf kunnen beslissen of en zo ja hoe ze meedoen. Het netwerk zal bestaan uit mensen die kloosters een warm hart toedragen en op een eigentijdse, prettige manier uitgedaagd worden om mee te denken en mee te werken. Dit netwerk zal wel professioneel aangestuurd moeten worden. Er zal een infrastructuur moeten worden aangelegd en onderhouden om zo de contacten tussen de kloosters en het netwerk en de contacten tussen de kloosters onderling zo goed en efficiënt mogelijk te laten verlopen. Om een voorbeeld te geven: een klooster is op zoek naar meer vrijwilligers en plaatst een bericht in het netwerk. Binnen een dag zijn er vijf reacties van geïnteresseerde kandidaten. Dit is te overzien. KloosterKracht stuurt de reacties door en hopelijk zitten er goede kandidaten tussen. Maar wat als een klooster op zoek is naar nieuwe verdienmodellen voor een leegstaand gebouw? Dat is gewoon iets meer werk, maar zeker mogelijk.

In de afgelopen jaren hebben mijn collega en ik veel gesprekken gevoerd met religieuzen, organisaties, bedrijven en fondsen. De reacties waren positief. Een goed idee dat uitvoering verdient. Maar hoe? Er is een bescheiden begin gemaakt op Facebook. De verwachting is dat KloosterKracht groep aan het eind van 2019 bestaat uit 1000 leden. Maar dat is slechts het begin. In de komende jaren zullen hier nog duizenden leden bijkomen. Dagelijks worden in deze groep nieuwe berichten geplaatst, variërend van nieuws over de energiescan voor de kloosters in de Heilige Driehoek in Oosterhout tot het nieuwe project van de Dominicanen en de cabaretiers. Van de verkoop van het klooster van de Barmhartige Zusters van de H. Carolus Borromeus tot de presentatie van het nieuwe boek van Thomas Quartier. Er worden nu nog voornamelijk nieuwtjes geplaatst, maar binnenkort komen er ook andersoortige berichten. In de gevoerde gesprekken bleek dat met name fondsenwerving, crowdfunding en nieuwe verdienmodellen onderwerpen waren die relevant zouden kunnen zijn voor KloosterKracht. Er zijn veel interessante ontwikkelingen te melden. Ik beperk me tot één. In het Ontwikkelperspectief van de Abdij van Berne wordt KloosterKracht expliciet vermeld. Sterker nog, de kans bestaat dat KloosterKracht straks een eigen plek krijgt in het Abdijhuis. Dit Abdijhuis zal gaan functioneren als broedplaats voor innovatieve projecten die veelal door sociaal- en reli-ondernemers worden ontwikkeld.

Wat gaan we nu concreet doen?

- Wanneer het gaat om nieuwe verdienmodellen bestaat de kans dat in het voorjaar van 2020 in de Abdij van Berne een groot congres zal worden georganiseerd voor levensbeschouwelijke organisaties. Dus ook voor kloostergemeenschappen. Nieuwe verdienmodellen is een onderwerp dat zeer in de belangstelling staat. Het is de bedoeling dat op dit congres een aantal succesvolle nieuwe verdienmodellen wordt gepresenteerd en dat een aantal nieuwe ideeën wordt voorgelegd. Op dit congres worden ondernemers, creatievelingen en vernieuwers uit het netwerk van KloosterKracht gekoppeld aan levensbeschouwelijke organisaties.
- Met de KNR en een klooster is onlangs een gesprek gevoerd over crowdfunding. Gekeken kan worden of dit onderwerp van belang kan zijn voor meerdere kloosters in Nederland. Een paar jaar geleden is een crowdfundingplatform opgericht: <https://supp.to/nl/geloof-in-je-project>. Wellicht is het mogelijk om begin 2020 een bijeenkomst over crowdfunding te organiseren, toegespitst op religieuzen.
- Ik ben door meerdere kloosters gevraagd om te helpen bij de fondswerving. Fondswerving is een tijdrovende klus. Wellicht kunnen deskundigen op dit gebied die deel uitmaken van het KloosterKracht netwerk hier ook behulpzaam bij zijn. Wellicht is het een goed idee om samen met deze deskundigen een bijeenkomst over dit onderwerp te organiseren.

Dit alles brengt me tot een drietal vragen:

1. *KloosterKracht dient door religieuzen gedragen te worden; ook financieel. Maar, waarom zouden ze dat doen als KloosterKracht niet relevant is voor hen? Bijvoorbeeld omdat er geen financiële problemen zijn of omdat een klooster bezig is met voltooiing?*

Ik hoop dat deze kloosters solidair willen zijn met kloostergemeenschappen waar geld of leeftijd van de meeste vrijwilligers wel degelijk een probleem is. Wat ook belangrijk is: thema's als onderwijs en zorg passen heel goed bij KloosterKracht. Juist deze werkvelden zouden kunnen zorgen voor een nieuw verdienmodel voor kloosters. Vele

kloosters sluiten, maar KloosterKracht wil nadrukkelijk ook het gesprek aangaan over nieuwe vormen van kloosterleven.

2. *Ook al zou KloosterKracht voor vele kloosters interessant zijn, wie gaat ervoor zorgen dat kloosters aan dat netwerk van duizenden personen worden gekoppeld? Wie gaat zorgen dat dat gaat functioneren? Wie wordt binnen het klooster de contactpersoon?*

Dit zal inderdaad een uitdaging worden, maar ik zie in kleiner verband al positieve voorbeelden. Bijvoorbeeld het overleg tussen zeven kloosters in Noord-Brabant over duurzaamheid en het verbeteren van de exploitatie. Een overleg waar de KNR en de provincie Noord-Brabant bij betrokken waren.

3. *Gaat het idee werken van een koppeling van kloosters aan duizenden belangstellenden waaronder reli-ondernemers?*

Een vraag die ik positief kan beantwoorden. KloosterKracht zal concreet iets opleveren en heeft meer voordelen dan nadelen. Het zal tijd kosten om af en toe te overleggen, maar het zal ook veel tijd besparen. KloosterKracht is bedoeld om de vitaliteit van kloosters te versterken.

Ik ben ervan overtuigd dat de tijd rijp is dat kloosters veel meer samen gaan werken op tal van terreinen. Ze kunnen hierbij veel profijt hebben van personen en organisaties die iets met kloosters hebben. Met andere personen, bedrijven, organisaties en fondsen, waaronder de KNR, ga ik verder met het uitbouwen van KloosterKracht. Niet overhaast, maar wel met de ambitie dat tussen nu en een paar jaar iets moois ontstaat waar veel kloosters van kunnen profiteren. Daarmee bedoel ik een netwerk van duizenden personen. De eerste succesvolle crowdfunding campagnes zijn al gestart en prachtige ideeën zijn uitgevoerd. Inspirerende ideeën zoals de wijngaard (Catharinadal), de natuurbegraafplaats (Koningsoord) en de online kloosterwinkel (Koningshoeven).

KloosterKracht is vooral een online netwerk. Uiteraard hoort hier een website met een geweldige uitstraling bij. Een website die het netwerk op tal van terreinen ondersteunt en misschien zelf wel een verdienmodel kan zijn. Kloosters verkopen producten, zijn bezig met crowdfunding, stellen vragen en delen positief nieuws. Dit alles wordt via de website verspreid aan al die duizenden bezoekers van de site. KloosterKracht gaat ten diepste over het mobiliseren van positieve krachten. Ik ben ervan overtuigd dat er in deze zaal heel veel positieve krachten zijn en ik ga dan ook graag met u in gesprek. U kunt mij bereiken via de KNR of via de Facebookpagina van KloosterKracht.

Ik eindig met een fragment uit 'De reli-ondernemer'. Het gaat om een interview met br. Bernardus Peeters van Abdij Koningshoeven. Hij zegt het volgende over samenwerking door kloosters:

'Samenwerking, verbinding blijkt inderdaad heel moeilijk te zijn. Ik heb altijd gedroomd dat er meer mogelijk was. Het kloosterleven is heel versnipperd. Dat heeft voordelen, ieder klooster en iedere orde kan zijn eigen kleur laten zien. Maar die kleuren kunnen zo klein worden dat ze daardoor niet meer zichtbaar zijn. Je zou hopen dat men dan de richting in zou slaan van verbinding, maar dat gebeurt amper. Dat komt omdat veel kloosters simpelweg bezig zijn met overleven. En wanneer je aan het overleven bent, heb je meer aandacht voor jezelf dan voor anderen. In een zee vol drenkelingen is de angst groot dat de één de ander kopje onder duwt'.

Is br. Bernardus negatief over het idee van KloosterKracht? Ik denk het niet. De titel van het interview is namelijk 'Commercie en spiritualiteit gaan prima samen mits je geworteld blijft in je visie'. Hij zegt hierover: *'Ik denk dat wij als kerken veel te veel geneigd zijn om naar binnen te kijken. We hebben nu een goed voorbeeld met de paus die duidelijk zegt: richt je naar buiten toe. Verbinding is het sleutelwoord'*. Dank voor uw aandacht.

De heer Peters dankt de heer Idema voor zijn inleiding en overhandigt hem een attentie.

6. Een waardevolle samenwerking zonder vervreemding?

De heer Peters geeft het woord aan zr. Riet Hendriksen, zuster van de Voorzienigheid. Aan de hand van een [PowerPoint](#) presentatie gaat zij in op een waardevolle samenwerking zodat er geen sprake hoeft te zijn van vervreemding.

Sheets 1 – 3

Zorg uit handen geven en toevertrouwen aan niet-kloosterlingen en dan toch niet vervreemden. Kan dat? Er is zorg om als religieus, als kloosterling, te kunnen blijven leven. Zoals onlangs door een medezuster werd gezegd: ‘Ik wil wel graag een zuster van “De Voorzienigheid” kunnen blijven’. Eerst wil ik u graag in het kort vertellen vanuit welke situatie ik dit thema zal gaan belichten. 20 jaar geleden kwam ik in het bestuur van de Zusters van ‘De Voorzienigheid’ in Heemstede. In die 20 jaar heb ik veel geleerd. Wat wezenlijk is voor het religieuze leven en wat veranderbaar is. Wat wel en wat niet werkt, waar gevoeligheden en valkuilen liggen. 20 jaar geleden waren we nog met 190 leden; nu nog met 49. De gemiddelde leeftijd is 87. 20 jaar geleden had het congregatiebestuur bijna alles nog zelf in de hand; nu is er naast het congregatiebestuur een kerkelijke instelling opgericht. De Beheerstichting die ten dienste van de congregatie werkt. We kennen nu een werkorganisatie met een manager, ruim 20 medewerkers en een aantal vrijwilligers. 29 leden van de congregatie wonen in zorginstelling Bosbeek. Hier wonen ook 12 zusters van andere congregaties en ongeveer 80 niet-kloosterlingen. Het huis was eerst in eigendom bij de Zusters van de Voorzienigheid, maar in 1997 is het gefuseerd met een stichting met meerdere zorginstellingen. De stichting Sint Jacob. De geïndiceerde zusters ontvangen zorg vanuit deze stichting, maar we hebben ook zorg ingekocht voor de zusters die geen indicatie hebben. Bij de fusie zijn afspraken gemaakt die in een samenwerkingsovereenkomst zijn vastgelegd. Daar kom ik zo op terug. Bosbeek is een huis voor ongeveer 120 bewoners; de zusters zijn dus duidelijk in de minderheid. De cultuur van de Zusters van ‘De Voorzienigheid’ is er één van grote zelfstandigheid van de leden. Persoonlijke keuzes en verantwoordelijkheden spelen een belangrijke rol.

Ik wil mijn ervaringen met u delen. Niet met de bedoeling om aan te geven dat dit het beste is. Elke orde en congregatie heeft een eigen sfeer, een eigen cultuur, eigen ontwikkelingen en die hoeven niet minder goed te zijn. Als ik iets zeg over de niet-kloosterlingen die we ‘binnenhalen’ besef ik heel goed dat hier nu mensen zitten met ‘oren op steeltjes’. Voel u echter niet te snel aangesproken! Wat ik wil is het overbrengen van het vele goede dat de samenwerking met niet-kloosterlingen ons heeft gebracht. Ik ga u dus iets vertellen over de zorg die rechtstreeks onder het bestuur van de Zusters van de Voorzienigheid valt en over de samenwerking met de stichting Sint Jacob waaronder zorg en wonen voor geïndiceerde en niet-geïndiceerde zusters vallen. De organisatie voor deze geboden zorg valt dus niet onder het congregatiebestuur.

Sheet 4

Wat is er aan de hand? Lang hebben we als leden van de eigen congregatie alles zelf kunnen regelen. De draagkracht van de gemeenschap wordt nu echter steeds minder:

- Het ‘verdragen en verder dragen’, het ‘samen goed houden’ als groep medezusters wordt steeds moeilijker.
- Het ‘toedragen’, het vermogen om elkaar te helpen met kleine dingen en het elkaar kunnen inspireren neemt af.
- Het bestuurlijk dragen wordt minder. Zijn er nog leden die dit kunnen?

Maar als het niet meer gaat, wie komt er dan binnen en wat betekent dat? Hoe begeleiden we dit proces?

Sheet 5

Wie komt er binnen:

- Meer zakelijke hulp die iets meer op afstand van de gemeenschap opereert. Gedacht kan worden aan economen, juristen, administrateurs, adviseurs en managers. Het gaat hier vooral om organisatorische en bestuurlijke ondersteuning. Deskundigen met een sterke professionele houding, maar toch ook betrokken. Mensen die zich willen en kunnen verdiepen in de doelgroep. Wanneer deze mensen binnenkomen geven we ze boeken over de congregatie en het laatste kapitteldocument mee zodat ze zich kunnen verdiepen in onze achtergrond. Daarnaast maken ze ook altijd kennis met de zusters.
- Maar er komen ook anderen binnen. Wat als zij ook onze huiskamers binnenkomen, bij de koffie zitten, meegaan naar de dokter, meegaan om kleding te kopen? Deze mensen komen dicht bij de gemeenschap. Het gaat dan om:

- ✓ Mantelzorgers. Bij ons heten ze coördinatrices of huiskamermedewerkers.
- ✓ Vrijwilligers. Zij bezoeken een zuster, treden op als chauffeur of gaan mee bij vakantiedagen.

Naast een deskundige en betrokken houding dienen zij ook om te kunnen gaan met de meer persoonlijke zaken van een zuster en met het sociale onderdeel van ons leven. Het groeps- en gemeenschapsgebeuren.

Wat betekent het, wat kan het betekenen wanneer de zorg voor elkaar gedeeld wordt met of overgedragen wordt aan niet-kloosterlingen? Dit kan gevoelens en vragen oproepen. Opluchting voor het congregatiebestuur dat hierdoor meer tijd en ruimte krijgt voor wezenlijke taken. Taken die te maken hebben met de spiritualiteit en het welzijn van de leden. Maar ook gevoelens van angst om de regie uit handen te moeten geven en daardoor te vervreemden. Het nog niet kunnen toevertrouwen omdat het niet-kloosterlingen zijn. Ze zijn geen lid van de congregatie, hoe kunnen ze dan onze beweging, onze cultuur en onze identiteit verstaan? Dus zul je na moeten denken over de vraag hoe je tot acceptatie van de realiteit komt als congregatiebestuur en als religieuze gemeenschap. En over de vraag welke adequate hulp nodig is en hoe deze hulp gevonden en binnengehaald kan worden.

Sheet 6

Het delen van de zorg met niet-kloosterlingen kan een positieve ervaring opleveren:

- De uitvoerende taken uit handen laten nemen geeft letterlijk en figuurlijk ruimte. Letterlijk in tijd en figuurlijk zodat de taken die een congregatiebestuur moet uitvoeren langer vol te houden zijn.
- Het brengt een zeker elan, frisheid, energie binnen de muren van de congregatie die echt goed kan doen. Zelf heb ik 40 jaar in het voortgezet onderwijs gewerkt. Een leeftijdscategorie met erg veel energie. Ik werkte ook met jonge collegae en zij straalden een energie uit die goed doet. Ik ervaar dit nu ook bij onze medewerkers en dat maakt mij enthousiast.
- Het binnenhalen van deskundigheid kan een nieuwe kijk geven op zaken. Het kan vernieuwend werken. Soms verrassend en prikkelend. Soms ondersteunend bij het omgaan met nieuwe ontwikkelingen zoals de digitale wereld.
- Het houdt je alert. Wat mag je laten vieren en wat wil / moet je behouden?

Waar duiken vragen op? Waar zul je extra aandacht aan moeten besteden?

- Privacygevoelige zaken bij het meer persoonlijke. Bijvoorbeeld bij het meegaan naar een dokter. De betreffende zusters zal altijd gevraagd moeten worden of zij toestemming geeft. Ditzelfde geldt bij het omgaan met geld; het kopen van iets persoonlijks. Een niet-kloosterling mag uiteraard adviseren, maar zijn of haar stem mag nooit doorslaggevend zijn. De zuster beslist uiteindelijk.
- Het omgaan met de materialen, gebouwen en het terrein. De kloosterlingen beschouwen dat, al dan niet terecht, als van hen. Ze moeten accepteren dat bijvoorbeeld de tuinman verantwoordelijk is voor het onderhoud.
- Kan een niet-kloosterling onze cultuur verstaan en rekening houden met onze voorkeuren die voortkomen uit het leven met geloften; het leven in een gemeenschap? Kan een niet-kloosterling helpen goede keuzes te maken zonder te dwingend op te treden. Een vraag als: 'kan ik nog wat voor u doen?' laat de verantwoordelijkheid bij de zuster en neemt niet het voortouw. Datzelfde geldt voor het vragen of een zuster naar de kapel wil in plaats van haar gehaast op te halen omdat de dienst bijna begint.

Bij het delen van zorg met niet-kloosterlingen dien je oog te hebben voor:

- De ruimte die je moet bieden waarin de zorgverlener zijn of haar verantwoordelijkheid ook kan uitvoeren. Wanneer zij in hun voortvarendheid toch te snel of te vanzelfsprekend handelen, dient dit bespreekbaar gemaakt te worden. Hierbij is wederzijds respect van groot belang.
- Het herkennen van houdingen bij de ouder wordende zusters en deze zo nodig bespreekbaar maken. Situaties die zich kunnen voordoen zijn onder andere:

- ✓ Pijn vanwege het niet meer zo dienstbaar kunnen of mogen zijn. Het dienstbaar zijn aan elkaar komt voort uit het leven in gemeenschap.
 - ✓ Moeilijke vragen omdat men zelfstandig wil blijven of juist teveel zorg vragen met het gevaar dat de zuster gehospitaliseerd wordt.
 - ✓ Herkennen van shoppen; het van de één naar de ander lopen om iets snel gedaan te krijgen.
 - ✓ Vergelijken van de huidige tijd met vroeger. De tijd waarin men zelf de zorg verleende.
- Het anders omgaan met tijd. Wordt op een bepaald moment gevraagd om handelen of juist om een luisterend oor? Gaat het om doen of zijn? Het werken met dienstitijden en het daardoor niet altijd aanwezig zijn van niet-kloosterlingen zorgde in het begin voor onrust. 's Avonds was niet altijd iemand aanwezig om vragen te beantwoorden. De zusters moesten leren dat veel vragen ook tot de volgende dag konden wachten. Uiteraard was er wel een bereikbaarheidsdienst geregeld voor situaties die niet tot de volgende dag konden wachten.
 - Ook aan het congregatiebestuur wordt een bepaalde houding gevraagd. Een houding van uit handen geven, het laten gebeuren van uitvoerende zaken en tegelijkertijd nabij blijven. Hoe doe je dat? Naast goede oren, ogen en inlevingsvermogen zijn goede communicatielijnen onontbeerlijk. Wekelijks overleg met de manager en het lezen van de schriftelijke verslagen van de teamoverleggen. Er zijn in de loop van de tijd protocollen ontstaan voor bepaalde situaties die zich voordoen zoals een ziekenhuisopname en begrafenis. Bij een ernstige situatie met een zuster wordt het congregatiebestuur direct via de mantelzorger of de coördinatrice ingelicht.

Sheet 7

Wat kan tot steun zijn voor de gemeenschap? Allereerst het samen in een proces van verandering te gaan staan.

- Het is van belang om het proces van verandering samen door te maken. De gemeenschap zal daarin meegenomen moeten worden door het congregatiebestuur. Dit betekent dat er veel overlegd en gepraat zal moeten worden. Oudere zusters begrijpen een veranderingsproces beter als ze goed geïnformeerd worden.
- Samen ontdekken wat niet meer gaat en dan samen, als bestuur en gemeenschap, bepalen welke soort hulp dan nodig is.
- De gemeenschap informeren waarom een verandering noodzakelijk is en wat de verandering precies inhoudt.
- De gemeenschap ruimte bieden om op veranderingen te reageren en met tips te komen.
- Laten weten welke verantwoordelijkheid de nieuwe medewerker of het nieuwe bestuurslid van de beheerstichting krijgt. En vervolgens ruimte bieden om kennis te maken.
- Problemen waar zusters tegen aanlopen bespreekbaar maken, individueel of in een groep, om zo tot acceptatie te komen.
- De gemeenschap helpen de vragen op de juiste plaats neer te leggen.

De leefbaarheid van de groepen dient hoog gehouden te worden. Dit kan door:

- Het organiseren van groepsbijeenkomsten, gesprekken of bezinningsmomenten, op maat. Iedere dinsdagmiddag wordt een bezinningsmoment aangeboden. Dit bezinningsmoment kan bestaan uit het samen lezen van een artikel, geaard schrijven, psalmen of meditatie. Zusters hoeven zich niet vooraf in te schrijven. Ze kunnen ter plekke beslissen of ze gaan, al naar gelang hun interesse en energie op dat moment.
- Het inspelen op de (on)mogelijkheden van de gemeenschap om de leefbaarheid en het welzijn zoveel mogelijk te behouden. Op de oude dag heeft men elkaar minder te vertellen omdat er niet meer in de maatschappij gewerkt wordt. Ook doofheid en vergeetachtigheid spelen een rol. Toch zoekt men gezelligheid en wordt iedere gelegenheid, verjaardagen of jubilea, aangegrepen om te vieren. Vaak zijn de mantelzorgers en de huiskamermedewerkers dan ook aanwezig.

- Het initiëren van nieuwe initiatieven. Onlangs zijn leden van verschillende congregaties die in Bosbeek wonen bij elkaar gebracht om samen koffie te drinken. De eigen groep van de Zusters van de Goede Herder werd te klein en te kwetsbaar om het samen nog goed te hebben. Door vijf verschillende congregaties samen te brengen voor de koffie ontstond 'nieuw leven'. Er werden nieuwe verhalen verteld en daardoor bloeiden de zusters op.
- Het de hele dag openhouden van de huiskamer voor koffie, muziek, de krant lezen, een praatje wordt de leefbaarheid hoog gehouden.
- Het verkrijgen van informatie over de levensfase waarin we als ouderen verkeren. Daarom is er een cursus van InziGt georganiseerd. Dit was een waardevolle ondersteuning voor de groep. Het leren begrijpen wat er in je lichaam verandert bij het ouder worden, maakt het leven rustiger. Dat het normaal is dat je meer tijd nodig hebt, dat je er mag zijn zoals je nu bent. Dat geeft rust, maar ook onderling begrip. Daarnaast werd gesproken over omgaan met vergeetachtigheid en werd informatie over dementie gegeven.

Contact onderhouden met alle leden van de congregatie.

- De leden van de congregatie wonen niet allemaal bij elkaar. 29 zusters wonen in Bosbeek, zeven op het terrein van Bosbeek en 13 elders in Nederland.
- Het is dus van belang dat er activiteiten, zowel bezinnende als gezellige, worden georganiseerd waarbij de zusters elkaar kunnen blijven ontmoeten. Zusters die niet in Bosbeek wonen gaan daar regelmatig op de koffie en soms eten ze in hetzelfde restaurant.
- Met de zusters die elders wonen wordt gesproken over wat het betekent op de eigen woonplek oud te worden. Ook wordt verteld wat het betekend om in Bosbeek oud te worden. Voor de zusters die elders wonen is een coördinatrice aangewezen en de administratie van de congregatie is voor hen van grote betekenis.
- Er worden mogelijkheden geboden om kennis te maken met nieuwe medewerkers of bestuursleden. Hiervoor worden gesprekken gearrangeerd. Nieuwe medewerkers stellen zich ook voor in een bijeenkomst en gaan koffiedrinken met de zusters om hen zo beter te leren kennen en iets over zichzelf te vertellen.

Afspraken binnen de samenwerkingsovereenkomst met de stichting Sint Jacob:

- De religieuze sfeer, de onderlinge saamhorigheid en het gemeenschapsgevoel dient behouden te blijven. Afspraken om dit te realiseren zijn in een overeenkomst met de stichting Sint Jacob in 1997 als fusieafspraken vastgelegd. Aspecten uit deze samenwerkingsovereenkomst zijn:
 - ✓ Aan algemene ruimtes zoals kapel of huiskamers wordt geen andere bestemming gegeven zonder dat hierover overleg is gevoerd.
 - ✓ Er wordt zoveel mogelijk samen gegeten in het restaurant.
 - ✓ Er zijn afspraken gemaakt over het extra aantal uren zorg voor niet-geïndiceerde zusters.
 - ✓ Zusters die in Bosbeek willen gaan wonen krijgen voorrang op andere potentiële bewoners.
- Nu de groep zusters kleiner wordt en er kamers leeg komen te staan, is het streven op de bovenste twee verdiepingen van een vleugel voor de zusters te behouden.
- In 2011 is de samenwerkingsovereenkomst geëvalueerd en is vastgelegd dat wij als congregatie mogen bepalen wie er op die twee bovenste verdiepingen mag komen wonen. Dit zijn altijd religieuzen, maar soms zonder indicatie. Ook religieuzen uit andere congregaties zijn welkom. Hierdoor is het makkelijker om een religieuze sfeer te behouden in een huis waar steeds meer niet-kloosterlingen wonen.
- Het is belangrijk dat er voor het religieuze leven een gebedsruimte of een kapel beschikbaar blijft zodat er ruimte blijft voor een inspirerende liturgie en gebed. Uiteraard in een open sfeer zodat ook niet-kloosterlingen zich welkom weten.

Sheet 8

Wat kan tot steun zijn voor de mensen die je in dienst neemt of een vrijwilliger die je aantrekt?

- Voor beide partijen geldt: de juiste persoon op de juiste plek. Voor je iemand in dienst neemt of als vrijwilliger aanstelt zal je moeten weten wie je zoekt. Er zal dus een profiel-schets opgesteld moeten worden. Wat zoek je, welke persoon past hierbij? Zorg dat je verwachtingen duidelijk zijn.
- Laat sollicitanten duidelijk weten voor wie en met wie ze zullen gaan werken. Bepaalde religieuze kennis, inlevingsvermogen, bescheidenheid en integriteit is noodzakelijk om goed te kunnen functioneren binnen een religieus instituut.
- Zorg voor een duidelijke omschrijving van taken, verantwoordelijkheden en mandaten en geef ook de ruimte om die taken uit te voeren.
- Zorg voor scholing van de medewerkers. Instanties die hierbij behulpzaam kunnen zijn zijn de KNR, Zin in Vught, Reliëf, GGZ en InziGt. Of laat één van de zusters uit eigen ervaring iets vertellen over het leven een kloostergemeenschap. Soms kan scholing van de medewerkers gelijk oplopen met informatie aan de gemeenschap. Bijvoorbeeld als het gaat om veranderingen bij het ouder worden, omgaan met doven en slechthorenden of mensen die vergeetachtig worden.
- Zorg voor een goede communicatie. De gemeenschap verandert steeds en dit vraagt flexibiliteit van de medewerker. Zorg dat je team flexibel en breed inzetbaar is. Het kan zijn dat door verandering in de organisatie of beslissingen van het kapittel een medewerker zich niet meer kan vinden in die verandering of vernieuwing. Dan kan het gebeuren dat er afscheid van elkaar genomen moet worden. Uiteraard met wederzijds respect.
- Creëer mogelijkheden om elkaar beter te leren kennen. De congregatie doet dit door de zogenaamde huisjesvakantie. Elk jaar gaat een groep naar De Lutte, een zorgboerderij. Ook worden er dagjes uit georganiseerd waarbij de medewerkers meegaan. Het helpen en aanwezig zijn bij een feest is ook een goede mogelijkheid om elkaar beter te leren kennen.
- Spreek waardering naar elkaar uit. Dit kan via attenties bij Sinterklaas, Kerst, verjaardagen, na het verzorgen van een vakantieweek of bij een afscheid. Door belangstelling te tonen laat je zien: 'jij doet ertoe voor ons'.
- Informeer de medewerkers en de niet-kloosterlingen die in Bosbeek wonen over het religieuze leven en de geschiedenis van het huis. Zo krijgt men meer begrip voor de waarden die belangrijk zijn zoals gezamenlijk eten, gebedsmomenten, gezamenlijke vieringen, het omgaan met bepaalde materialen en de sfeer in huis.

Sheet 9

Wat blijft de (onvervreembare) rol van het congregatiebestuur?

- Individuele contacten met de leden. Het contact dat iedereen het gevoel kan geven erbij te horen, ertoe te doen. Maar het heeft ook als doel om feeling te houden met wat er leeft, waar tegenaan gelopen wordt, wat goed doet en wat niet.
- Eindverantwoordelijkheid blijven dragen voor met name de spiritualiteit en zorg en welzijn voor de medezusters ook al delegeer je taken en functies. Deelnemen aan zittingen waarin bestuurlijke besluiten genomen worden. Dit is de vergadering van de gezamenlijke besturen van de congregatie en de Beheerstichting. Op dit moment bestaat deze groep uit vier zusters en vier niet-kloosterlingen.
- Het congregatiebestuur dient oog te blijven houden voor de eigenheid, de cultuur van de congregatie zodat men niet vervreemdt en de leden het religieus zijn kunnen blijven beleven.
- Een open oor en oog hebben voor waar tegenaan gelopen wordt en dit zo nodig bespreekbaar maken of laten maken. Vragen dienen wel daar gelaten te worden waar ze horen. Een congregatiebestuur dient niet op de stoel van de manager te gaan zitten. Dit is best wenselijk voor een congregatiebestuur dat altijd alles zelf heeft gedaan.
- Contact houden of laten houden met de leidinggevende, manager en pastorale dienst van Bosbeek om zo aandachtspunten aan te reiken met name waar dat het religieuze leven en welzijn betreft. Gedacht kan worden aan gesprekken met de liturgische commissie, de cli-

entenraad, huiskamergesprekken met de zorg en rechtstreeks contact tussen de manager van Bosbeek en de manager van de stichting Sint Jacob.

- Een sterk verbindende rol spelen omdat je als congregatiebestuur vanuit meerdere invalshoeken en verantwoordelijkheden mensen tegenkomt die je door kleine attenties of aandacht laat weten dat ze ertoe doen.

Sheet 10

De maatschappelijke betrokkenheid is altijd een pijler geweest voor actieve congregaties. Speelt dat in dit soort processen ook?

- Voor de gemeenschap geldt het volgende in dit proces:
 - ✓ Je haalt 'de maatschappij binnen'. Het is goed om zusters ervan bewust te maken dat de omgang met medewerkers en medebewoners voor hen een mogelijkheid is of minstens kan zijn om een steentje bij te dragen aan de maatschappij. Wij vormen een iets meer vitale groep tussen bewoners die een hoge indicatie hebben. Er wordt snel een helpende hand geboden of een praatje gemaakt. In het algemeen wordt dit zeer gewaardeerd door de andere bewoners.
 - ✓ Er wordt met deskundige hulp aan de maatschappelijke inzet en betrokkenheid vormgegeven. Met name via het goede doelen fonds. Er komt regelmatig een verslag van de projecten die gesteund worden en zo af en toe wordt er iemand uitgenodigd om iets te vertellen over een bepaald project. De belangstelling is levendig.
 - ✓ Maar ook voor medezusters die nog maatschappelijk betrokken zijn is er belangstelling.
- Voor de nieuwe medewerkers en vrijwilligers geldt het volgende in dit proces:
 - ✓ Ze biedt werkgelegenheid.
 - ✓ Er kan kennis gemaakt worden met een andere levensinstelling. Niet altijd gaat het om efficiëntie of handelen. Of om oplossingen.
 - ✓ Andere menselijke waarden kunnen op de voorgrond staan. Of we kunnen ruimte daartoe creëren. Ik denk daarbij aan termen als: menslievende zorg, gastvriendschap, persoonsgericht, gemeenschapsvormend.
- Wat zou het niet waardevol zijn de menslievende zorg zoals we dat in het project REMZ (Religieus Erfgoed Menslievende Zorg) proberen vorm te geven in de eigen huizen. Dat we de kans bieden aan onze mantelzorgers en / of onze zorggeevenden met hart en ziel te kunnen blijven werken. Dat ze bezielde mensen mogen zijn en niet aan de tijdsdruk, controle en efficiency ten onder gaan. Dat we de bezielde geestverwantschap mogen ervaren. Zorg en 'nabij zijn' in de praktijk. Aandacht en innerlijke bewogenheid waardoor barmhartigheid een plaats kan krijgen. Alles in een grote saamhorigheid. Het is als het bouwen aan een nieuwe gemeenschap.
- Nog een stapje verder.
 - ✓ Lege kamers en appartementen in de vleugel van de Zusters van 'De Voorzienigheid' worden via de stichting Sint Jacob aangeboden aan niet-kloosterlingen met een indicatie. Wel in overleg uiteraard. Men moet zich prettig en veilig blijven voelen waar men woont. Dit is wederkerig; ook de nieuwe bewoner moet zich prettig kunnen voelen. Onlangs is gebleken dat zusters zich zorgen maakten over een bezetting van een kamer door een niet-kloosterling. Ze vroegen zich af hoe we medezusters die gaan dwalen beschermen. Het is goed om dit soort zorgen met elkaar te bespreken.
 - ✓ Op de twee verdiepingen waar wij een optie hebben op de lege kamers zouden we die kamers ook aan kunnen bieden aan ouderen zonder indicatie die tegenwoordig geen plek meer kunnen vinden en vereenzamen. Dit is een vraag die we pas na overleg met de stichting Sint Jacob kunnen beantwoorden. Maar het zou wel een maatschappelijk statement kunnen zijn. We kunnen zo laten zien dat we andere waarden belangrijk vinden in de maatschappij. Het vraagt wel om gelijkgestemden om de gelovige sfeer te behouden en het gemeenschapsleven te kunnen blijven beleven.

Sheet 11

Samenvattend:

- Het is belangrijk de zorg voor onze zusters hoog te houden tot en met het laatste lid van de congregatie. Zodat zij het religieus zijn kunnen blijven beleven.
- Wanneer deskundigen ingeschakeld worden, zorg dan voor bekwame en betrokken mensen.
- Wanneer je met niet-kloosterlingen in het proces staat, leg dan vooral de verbinding. Wissel veel uit, ga in gesprek over het maken van keuzes. Ga samen in het proces staan van vertrouwen geven en het vertrouwen winnen.
- Kom zo tot een waardevolle samenwerking zonder vervreemding. Het zal anders zijn, maar anders hoeft niet vervreemdend te werken mits iedereen in het proces wordt meegenomen.

Opgemerkt wordt dat de Ursulinen van Bergen met dezelfde problematiek kampen. Wellicht is het mogelijk dat er in Noord-Holland een vergelijkbaar initiatief als in Teteringen opgezet wordt. De heer Peters antwoordt dat dit door de KNR zeker in het achterhoofd gehouden zal worden. Hij dankt zr. Hendriksen voor haar inleiding en overhandigt haar een attentie.

7. Het belang van geestelijke verzorging, ook thuis

De heer Peters geeft het woord aan mevrouw Marije Vermaas, geestelijk verzorger en beleidsmedewerkster Agora. Zij gaat in op het belang van geestelijke verzorging in de thuissituatie. De hiervoor gebruikte PowerPoint Presentatie zal op haar verzoek niet op de website worden geplaatst maar is voor belangstellenden op te vragen via marije@huisvanchesed.nl

Mevrouw Vermaas dankt de heer Peters voor de gelegenheid om iets te mogen vertellen over Agora en het belang van geestelijke verzorging in de thuissituatie. Ze kent zr. Riet Hendriksen goed. Mevrouw Vermaas was projectleider Menslievende Zorg toen ze nog bij Reliëf werkte. Ze herkent het beeld dat zr. Hendriksen schetste over de omgang met medewerkers. Dat het van groot belang is de mens achter de medewerker ook echt te zien. En hen het gevoel te geven dat ze ertoe doen. Dat gevoel weet zr. Hendriksen als geen ander over te brengen. Vanmorgen heeft mevrouw Woestenbergh vertelt dat Agora 35 miljoen euro heeft gekregen voor geestelijke verzorging in de thuissituatie. Dit ligt iets genuanceerder. De overheid heeft inderdaad 35 miljoen euro beschikbaar gesteld voor dit doel. Deze gelden worden echter verdeeld over 65 palliatieve netwerken in Nederland. Agora bouwt met vele stakeholders aan de infrastructuur voor het mogelijk maken van de geestelijke verzorging in de thuissituatie. Denk hierbij aan afspraken over tarieven, aantal consultants, monitoren onderzoek, inventarisatie scholing etcetera. Niet alle netwerken werken op dezelfde manier. Deze 35 miljoen wordt verdeeld over verschillende projecten:

<https://www.agora.nl/zingeving-in-de-lokale-gemeenschap/geestelijke-verzorging-thuis>

Ze vraagt iedereen even te gaan staan; om de slaap te verdrijven, om weer beter te kunnen luisteren. Vervolgens vraagt ze iedereen stil te worden. Ook in gedachten. Ze houdt een kleine ontspanningsoefening met de zaal. Een oefening om te landen in het hier en nu. Dit soort oefeningen is heel belangrijk voor zorgmedewerkers. Medewerkers die vaak van de één naar de ander hollen. Oefeningen om met aandacht contact te maken met de volgende cliënt. Pas wanneer je tussen twee cliënten door echt geland bent, kun je iedereen je volledige aandacht geven.

Agora en geestelijke verzorging

- Mevrouw Vermaas werkt sinds een half jaar bij Agora. Daarvoor was ze projectleider Menslievende Zorg bij Reliëf. Ze komt graag in contact met vertegenwoordigers van religieuze instituten. En ze wil de aanwezigen graag in contact brengen met elkaar. Daarom vraagt ze eerst of de aanwezigen twee dingen met hun buurman of buurvrouw willen delen. Dingen die belangrijk zijn, dingen die hen geraakt hebben.
- Mevrouw Vermaas zal vanmiddag iets vertellen over geestelijke verzorging. Waarom is het belangrijk, welke ontwikkelingen zijn er in de geestelijke begeleiding?
- Het ABC-model staat voor Aandacht, Begeleiding en Complexiteit.

- Een geestelijk verzorger geeft begeleiding bij het beantwoorden van levensvragen. Deze begeleiding bestaat vaak uit ‘aanwezig zijn’ en niet uit het aandragen van oplossingen.
- Levensvragen zijn onder andere:
 - ✓ Wie ben ik en wat wil ik?
 - ✓ Hoe ga ik om met lijden?
 - ✓ Hoe neem ik goed afscheid? Hoe laat ik los?
 - ✓ Hoe kijk ik terug op mijn leven?
 - ✓ Waar mag ik op hopen?
- Het thema van deze studiedag is ‘Wonen met zorg nu en in de toekomst’. Bij wonen gaat het snel over materiële zaken. Hoe is de zorg geregeld? Hoe ziet het huis eruit? Met wie woon ik samen? Bij geestelijke verzorging gaat het om het innerlijk. Een mens is ‘op te knippen’ in vier dimensies:
 1. Fysiek
 2. Psychisch
 3. Sociaal
 4. Spiritueel

De vierde dimensie gaat over wat iets voor iemand betekent. Wat het betekent voor wie ik ben, voor wat ik wil. Waar mag ik op hopen en hoe kom ik in verbinding met mensen?
- Als je ouder wordt, verlies je mensen. Ofwel door overlijden ofwel door ziekte zoals bijvoorbeeld dementie. Deze verlieservaringen hebben fysiek maar zeker ook emotioneel impact. Desgevraagd geeft bijna iedereen aan het afgelopen jaar iemand verloren te hebben. Verlies is nooit alleen fysiek. Je zult jezelf weer moeten uitvinden. Wie ben ik zonder deze persoon in mijn leven? Hoe neem ik afscheid? Hoe laat ik los?

Diamantmodel van Carlo Leget

- Twee jaar geleden heeft de heer Carlo Leget een inleiding gehouden op de COR-FKR studiedag. De heer Leger, hoogleraar ethiek, sprak over het thema ‘Betekenisvol leven’. Hij heeft het zogenaamde Diamantmodel ontwikkeld.
- In dit model wordt aangegeven wat gebeurt wanneer je je moet verhouden tot een verlies. Bij een verlies moet je afscheid nemen, loslaten en jezelf hervinden. Wanneer je verdriet nog vers is, ervaar je weinig innerlijke ruimte.
- Een aantal voorbeelden:
 - ✓ Wanneer je op de snelweg aan het inhalen bent en er zit een bumperklever achter je dan krijg je een onrustig en opgejaagd gevoel omdat je er even niets mee kunt. Je bent zelf aan het inhalen en kan niet uitwijken. Wanneer je zou weten dat die bumperklever een goede reden heeft om je op te jagen, omdat hij op weg is naar een stervend familielid in het ziekenhuis, dan zou er meer innerlijke ruimte, meer begrip bij je ontstaan. Er komt dan meer ruimte om met de situatie om te gaan. Dat is precies waar geestelijk verzorgers naar zoeken. Wat heeft een persoon nodig om meer innerlijke ruimte te ervaren en zo te leren omgaan met verdriet. Hoe kijkt iemand naar zijn of haar eigen leven? Hoe is de balans in het leven?
 - ✓ Een vrouw heeft een moeder die dementerend is. De moeder wilde graag blijven deelnemen aan de eucharistie, maar ze begreep alle rituelen en handelingen niet meer zo goed. Daardoor zou ze tijdens de viering in verwarring kunnen raken. De dochter overlegde daarom vooraf met de geestelijk verzorger die de dienst leidde en vroeg of haar moeder een pepermuntje kon krijgen in plaats van brood. De geestelijk verzorger stemde daarmee in. Hij begreep de situatie, bewoog mee en zorgde er daardoor niet alleen voor dat de moeder de vieringen kon blijven meemaken, maar ook voor innerlijke ruimte bij de dochter. Als geestelijk verzorger oordeel je niet, maar beweeg je mee om innerlijke ruimte te bewerkstelligen. Het gaat in dit werk om zin- en betekenisgeving. Om ervoor te zorgen dat anderen gezien worden; zich gezien voelen. Om zo op te kunnen treden zal een geestelijk verzorger ook eigen innerlijke ruimte moeten hebben. Anders kan hij of zij dit werk niet doen.
 - ✓ En zorgverlener zonder innerlijke ruimte rent bij een zuster binnen. Om haar te helpen rechtop te gaan zitten. In haar haast stoot ze tegen de rozenkrans die aan

papagaai boven het bed hangt. Ze ervaart de rozenkrans als iets dat in de weg hangt en zegt dat ook. Met als resultaat dat de zuster erg verdrietig wordt. De rozenkrans is erg belangrijk voor haar en de zorgverlener had geen aandacht voor haar gevoelens. De zorgverlener deed dit niet met opzet; ze had op dat moment geen innerlijke ruimte om de zuster goed te helpen en aandacht te geven. Ze was alleen met praktische zorgtaken bezig.

- ✓ In een hospice lag een vrouw die alleen maar huilde. Voortdurend. Niemand wist waarom. De geestelijk verzorger probeerde te ontdekken waarom de vrouw zo huilde en ontdekte dat zij ooit een besmettelijke huidziekte had gehad. Daarom werd de vrouw nooit zonder handschoenen aangeraakt. Ze was genezen, maar sindsdien nooit meer aangeraakt. Ze had nooit meer huidcontact ervaren. Toen daar weer mee begonnen werd, stopten de huilbuien. Echt contact, ook fysiek, deed wonderen.
- Uit deze voorbeelden wordt duidelijk wat geestelijke verzorging inhoudt. Het is van belang dat duidelijk wordt wat waarde heeft voor iemand. Wat ervoor zorgt dat iemand innerlijke ruimte krijgt. Wanneer iemand zich gehoord en gezien weet.

Het lied 'Ken je mij' van geschreven door Huub Oosterhuis en gezongen door Trijntje Oosterhuis wordt gespeeld.

- Geestelijke verzorging is mensen ondersteunen bij het zoeken naar hun spirituele rust. Mensen laten ervaren dat ze niet alleen staan in hun innerlijke worsteling.
- Er is een model ontwikkeld door mevrouw Huber 'Positieve gezondheid'. In dit model wordt ervan uitgegaan dat spirituele zorg en zingeving een essentiële onderdelen van de zorg zijn. In dit model worden vragen gesteld over fysieke gesteldheid en mentaal welbevinden, maar ook over zingeving en kwaliteit van leven.

Ontwikkeling geestelijke begeleiding

- In de 20^e eeuw was geestelijke begeleiding een belangrijk onderdeel binnen de eigen zuil. Wanneer iemand langer dan 24 uur in een instelling verbleef, had hij of zij recht op geestelijke verzorging. Een geestelijk verzorger van een instelling werd door de staat betaald, maar er was verder geen bemoeienis van overheidswege. De geestelijk verzorger hoefde geen verantwoording af te leggen over de gesprekken die hij of zij voerde met cliënten.
- Nu is het anders door de secularisatie en is geestelijke begeleiding niet meer vanzelfsprekend. Maar de zingevingsvragen bestaan nog steeds. Waar kan iemand terecht met dit soort vragen? We zien dat de behoefte aan zingeving groeiend is.
- De religieuzen zagen deze ontwikkeling en sprongen in. Door de commissie Projecten in Nederland van de KNR worden vele projecten op het gebied van zingeving gesteund. Deze maatschappelijke betrokkenheid van de religieuzen is hartverwarmend. Jongeren zijn tegenwoordig meestal niet meer betrokken bij een kerkgemeenschap en zijn zoekend. Door dit soort projecten vinden ze houvast en worden ze geholpen. Dus namens mijn generatie dank hiervoor.

Subsidieregeling van 35 miljoen euro

- Door de lobby vanuit de beroepsvereniging geestelijk verzorgers is de overheid er nu van overtuigd dat er behoefte is aan ondersteuning op het gebied van zingeving.
- Het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) heeft een subsidie van 35 miljoen euro voor deze kabinetsperiode toegezegd. Daarnaast is er een structurele toezegging van vijf miljoen euro per jaar. Deze gelden zijn bestemd voor mensen die geestelijke verzorging in de thuissituatie nodig hebben. Mensen boven de 50 die zich bevinden in de palliatieve fase.
- Agora ondersteunt bij het opbouwen van een infrastructuur om deze gelden goed te besteden. Ook zal er onderzoek gedaan worden naar de effecten van deze gelden. Hoe helpt aandacht voor zingeving mensen?

Voor 2020 staan de volgende ontwikkelingen gepland:

- Uitbouw Centrum van levensvragen.
- Vergroten van de bekendheid.
- Werving en training van vrijwilligers.
- Trainen van reguliere hulp- en zorgverleners
- Op gang krijgen van de verwijzingen.
- Integratie binnen de zorg.
- Ontwikkeling van hoogwaardig cursusmateriaal
- Nadenken over continuïteit. Wat moet er gebeuren als de huidige subsidie afloopt?

Het ABC-model

- Wanneer er sprake is van complexe situaties binnen de geestelijke verzorging, dan is een professionele geestelijk verzorgen degene die de hulp verleent. Het gaat hierbij om de vragen die binnen het ABC-model onder C vallen.
- Vragen die binnen A en B vallen worden door vrijwilligers behandeld. Deze vrijwilligers worden getraind door de geestelijk verzorger.
- De vrijwilligers worden getraind in het onderkennen van levensvragen en de manier waarop je mensen kunt begeleiden bij het zoeken naar antwoorden.

Echte aandacht (A)

- Mevrouw Vermaas wijst op de serie 'Bezieling in de zorg'. In één van de afleveringen liep een zuster van Liefde, zr. Mel Reuver, mee op de afdeling in het ziekenhuis waar zij vroeger gewerkt heeft. Zij werd begeleid door een jonge verpleegkundige. Deze verpleegkundige was heel fysiek bezig met de zorg. Dat was ook nodig want het was druk. Zr. Reuver zag echter bijeen patiënt dat er meer nodig was dan fysieke zorg. Ze zocht contact met de patiënt en stelde vragen. Ze ging met hem in gesprek en hij begon te huilen. Zr. Reuver zegde hem toe een kaasje voor hem aan te steken. De jonge verpleegkundige zag wat er gebeurde en sloot zich hierbij aan. Ook zij zou een kaarsje voor hem aansteken. De patiënt gaf aan dit heel fijn te vinden.
- Uit deze uitzending blijkt duidelijk wat aandacht met iemand doet. Aandacht is de dimensie achter het werk dat gedaan moet worden. Aandacht is menslievende zorg. Religieuzen zijn bij uitstek degenen die deze manier van zorg vormgegeven en betracht hebben.
- De serie is online nog te bekijken via <https://tvblik.nl/bezieling-in-de-zorg>

De heer Peters dankt mevrouw Vermaas en overhandigt haar een attentie. Vervolgens wordt gelegenheid geboden om vragen te stellen aan zr. Hendriksen en mevrouw Vermaas.

- *Aan zr. Hendriksen wordt gevraagd of het gevaar bestaat dat de inbreng van de zusters in de gebedsvieringen, waarbij niet-religieuzen aanwezig mogen zijn, vermindert. In verhouding zal het aan religieuzen afnemen. Hoe wordt bewaakt dat de gebedsvieringen voluit religieus blijven?*

De eucharistieveringen vinden plaats in Bosbeek. In de commissie voor de liturgie hebben zusters van 'De Voorzienigheid' zitting. Bij de vesperdiensten van de zusters zijn niet-religieuzen van harte welkom. Zij hebben echter geen invloed op de dienst.

- *Voor de Franciscanessen van Aerdenhout is het verhaal van zr. Hendriksen erg herkenbaar. Ook bij hen in huis is er sprake van een hartelijke samenwerking met de medewerkers. Toch hebben ze ook behoefte om 'de gemeenschap onder elkaar' te blijven behouden. Naast deze hartelijke samenwerking. Het is soms lastig om die balans te vinden; het is een precair proces.*

Zr. Hendriksen antwoordt dat dit ook bij de zusters van 'De Voorzienigheid' speelt. Daarom zijn er ook bijeenkomsten waar alleen zusters aanwezig zijn. Dat gevoel van 'onder ons' zijn is erg belangrijk en dient behouden te blijven.

- *Aan mevrouw Vermaas wordt gevraagd of zij verwacht dat jongeren in de toekomst helemaal niet meer naar de kerk zullen gaan. In het verpleeghuis in Zuid Limburg is nu nog maar een-*

maal per maand een eucharistieviering. Er zijn steeds minder voorgangers beschikbaar. De toekomst ziet er zorgelijk uit. Hoe staat haar generatie hiertegen over?

De samenleving verandert inderdaad. De jongere generatie stelt zich meer dan de vorige generaties de vraag 'wat heb ik eraan?'. Maar toch heeft zij de ervaring dat ook deze jonge generatie op zoek is en blijft naar verbondenheid en saamhorigheid. In welke vorm dan ook.

- *Naarmate zusters ouder worden is er meer hulp nodig in de vorm van medewerkers en vrijwilligers. Hoe bewaak je de identiteit van de zusters? Hoe zorg je ervoor dat ze niet gehospitaliseerd worden door het personeel. Soms wordt alles voor hen ingevuld, tot het kinderlijke toe. Dit wordt met de beste bedoelingen gedaan, maar toch is het van belang dat de religieuze identiteit van de zusters gewaarborgd blijft. Ook wanneer ze ouder, kwetsbaarder en meer afhankelijk worden.*

Zr. Hendriksen antwoordt dat het congregatiebestuur dit probeert te bewaken. Ook de pastorale dienst ziet hierop toe wanneer ze de zusters bezoeken. Op die manier worden de behoeften van de zusters bewaakt. Ook de coördinatrices hebben persoonlijk contact met de zusters en schakelen hulp in, van het congregatiebestuur of de pastorale dienst, wanneer zij inschatten dat dit nodig is. Mevrouw Vermaas vult dit aan. Ook aan de personele kant kan hierop gelet worden. Personeel kan hierin geschoold worden; de interesse voor de religieuze achtergrond kan hierdoor gewekt worden.

- *Er is een nieuwe website gelanceerd: www.geestelijkeverzorging.nl.*
- *Ptr. Paul Schreur van de Camillianen deelt zijn zorgen over het tot verzorgingshuis omgebouwde klooster van de Camillianen. Voorheen was de zorg goed, nu staat het echter onder verscherpt toezicht van de inspectie. De Camillianen kunnen hier niets aan veranderen omdat het klooster verhuurd is aan de zorginstelling. Overigens is dit dezelfde instantie als Huize De Berg in Heerlen. Blijkbaar kopen investeerders kloosters op en besteden de zorg uit aan louches zorginstellingen. Hij waarschuwt zijn collega oversten om goed uit te kijken met wie je in zee gaat.*

8. Vragen en discussie

De volgende stellingen worden besproken:

1. De zorg voor het geestelijk en lichamelijk welzijn van de leden is de belangrijkste taak van het bestuur.
2. Afbouwen heeft alleen betrekking op de gebouwen.
3. Een huisoverste of groepsleidster is goed te vervangen door een niet-religieuze mantelzorger / coördinatrice.

Ad 1.

Over deze stelling is iedereen het eens. Dit is inderdaad de belangrijkste taak van het bestuur.

Ad 2.

Dit is niet het geval. De materiële afbouw is het gevolg van de immateriële afbouw; de voltooiing. Wanneer er minder zusters zijn is het logische gevolg dat ook afscheid genomen moet worden van gebouwen en personeel. Bij afbouw wordt veel te vaak alleen aan de verkoop van gebouwen gedacht. Juist de immateriële afbouw heeft veel meer impact op een gemeenschap. Wellicht is het daarom beter om altijd over voltooiing te spreken in plaats van over afbouw. Afbouw heeft een veel negatieve lading. Voltooiing geeft een meer tevreden gevoel. Een gevoel van trots terugkijken op het verleden. Bij voltooiën wordt een erfenis achtergelaten en wordt teruggekeken op een betekenisvol leven.

Ad 3.

Deze vraag is niet in zijn algemeenheid te beantwoorden. Het heeft te maken met invoelingsvermogen. Er zijn zeker niet-religieuze mantelzorgers die hele goede moeder-oversten zouden zijn.

Toch kan een niet-religieuze mantelzorger nooit de positie van een overste overnemen. Uiteraard wel een groot aantal taken, maar nooit de positie zelf. Dit besef is van belang bij het aannamebeleid. Laat mensen die je in dienst neemt altijd duidelijk weten dat ze geen onderdeel van de gemeenschap zullen gaan uitmaken. Dit klinkt misschien kwetsend, maar is wel de realiteit. Niet-religieuzen kunnen veel taken uitvoeren, een goede band opbouwen met de zusters, maar ze zijn eenvoudigweg geen religieuzen. Ze zijn en blijven medewerkers; in dienst. Dat ze taken overnemen is goed en waardevol, maar de religieuze laag, het religieus zijn, het leven in gemeenschap kennen ze niet en kunnen ze dan ook nooit voor de volle 100% invoelen. Dat kan en mag je als congregatiebestuur ook niet van hen verwachten. In Nederland worden behoorlijk wat taken overgenomen door niet-religieuzen. In het buitenland wordt hier nog wat onwennig tegenaan gekeken. Maar ook daar zal het naar verwachting wel noodzakelijk worden. Het is van groot belang dat de medewerkers van religieuze instituten goed geschoold en ingewerkt worden.

9. Sluiting

De heer Peters sluit de dag af.

W zijn aan het einde gekomen van een naar ik hoop boeiende dag met een verscheidenheid aan onderwerpen. Ik dank op de eerste plaats de organisatoren van deze dag en de inleiders voor het welslagen. Ik dank u voor uw komst, aandacht en meedoen in de vorm van vragen en opmerkingen. Nita heel veel sterkte met het verslag! Aan mij de twijfelachtige eer om de dag af te sluiten. Leonardo sta mij bij, het lukt me nooit om dat te doen op jouw manier. Ik doe een poging aan de hand van mijn aantekeningen in de vorm van een aantal steekwoorden. Mijn eigen inleiding sla ik over, daar hoef ik niets aan toe te voegen. We begonnen de dag met de inleiding van Mw. Daniëlle Woestenberg. Interessant om te horen waar het CIO zich zoal mee bezig houdt. Het riep bij mij de gedachte op dat er naast de lichamelijke en geestelijke hulpbehoefendheid van hun leden, de religieuze instituten ook geconfronteerd worden met een andere vorm van hulpbehoefendheid. Dat is die in de zin van de hulp bij het zich als ‘organisatie’ bezig moeten houden met nieuwe wet- en regelgeving. Vervolgens heeft Tom Boesten ons geïnformeerd over het samenwerkingsverband in Teteringen. Hij gaf ons inzicht in het ontwikkelingsproces, een proces van onder meer groeiend vertrouwen en voldoende behoud van de eigenheid van de partners. We kregen tips mee. Het is in theorie naar mijn idee een goed verhaal, dat zou moeten kunnen leiden tot een mooie samenwerking, maar de praktijk moet zich nog bewijzen. Veel succes ermee en we hopen dat te zijner tijd te horen. Vervolgens kregen wij van Cees Backer informatie over het inmiddels ingewikkeld geworden onderdeel bij goed vermogensbeheer: beleggen. Voor leden die het te ingewikkeld vinden mogelijkheden om zich aan te sluiten, onder het motto verbeter de wereld, begin met je geld. In de laatste inleiding voor de lunchpauze hebben we kennisgemaakt met een reli-ondernemer ‘Kloosterkracht’. Hij gaf een aantal concrete voorbeelden, hoe samenwerking tot succesvolle acties kunnen leiden. Voor degenen, die verder willen kijken, dan (binnen) de kloosterpoorten, geeft het wellicht inspiratie om contact te leggen met Kloosterkracht.

Zr. Riet Hendriksen heeft aan de hand van een realistisch verhaal inzicht gegeven hoe haar (actieve) congregatie zich heeft ontwikkeld. Van klooster en kloosterverzorgingshuis naar, als een van de locaties van een grote zorgaanbieder, een zorgcentrum waar de religieuzen ook als doelgroep verblijft. Hoe zij, inmiddels als minderheid, toch kunnen leven in gemeenschap en deel uitmaken van de grotere gemeenschap van ruim 160 bewoners. In tegenstelling tot Teteringen een groeiproces, waarbij zich meerdere congregaties aansloten. Tenslotte heeft Marije Vermaas ons het belang van geestelijke verzorging nog een duidelijk gemaakt. Daarbij moest ik denken aan een lied van Herman van Veen, waarin hij zingt: *er bestaat geen medicijn tegen oud en eenzaam zijn*. Dat is volgens mij niet waar, er is weliswaar geen pil, poeder of drankje tegen eenzaamheid, maar er bestaat wel zoiets als aandacht. Van mevrouw Vermaas hebben we geleerd, dat als je A(andacht) zegt ook B(egeleiding) en C(risisinterventie) nodig kan zijn. Nogmaals dank voor uw aandacht, goede thuisreis en ik nodig u uit ter afsluiting nog een drankje te drinken en na te praten.

Nita van Bergen – 5 december 2019; een belangrijke datum om een verslag af te ronden en zeker aansluitend bij de laatste opmerking van Joop Peters die ik toch maar buiten het officiële verslag hou: ‘Nita succes met het uitwerken van het verslag; als het goed is dan komt zeker de beloning’.